

CEZA İNFAZ KURUMLARINDA BULUNAN TUTUKLU VE HÜKÜMLÜLERİN EĞİTİM HAKKI

Right to Education for Prisoners in Penal Institutions

Cengiz ARIKAN*

Özet

Suç işlediği kesinleşmiş mahkeme kararıyla tespit edilen hükümlülerin ya da suç işlediği iddiası ile tutuklu olarak yargılanmasına karar verilen ve ceza infaz kurumlarında bulunan kişilerin hürriyeti, bu hukuki durum nedeniyle sınırlandırılmaktadır. Bununla birlikte doktrin ve yargı kararlarında geniş biçimde kabul gördüğü üzere bu kişiler, kişi hürriyetinden yoksun kalsa da, yaşam hakkı, maddi ve manevi varlıklarının bütünlüğü ya da ifade hürriyeti gibi diğer temel hak ve hürriyetlerini muhafaza etmeye devam etmektedirler. Bu anlamda eğitim hakkı da bu kişilerin muhafaza etmeye devam ettiği haklardan biridir. Eğitim hakkı, cezalandırmadan beklenen amacın gerçekleştirilmesi ve ceza infaz kurumlarında bulunan kişilerin topluma yeniden kazandırılması açısından da önemli bir araçtır. Ancak bilhassa örgün eğitim ve uzaktan eğitim faaliyetlerine devam etmek, hükümlü ve tutukluların mevcut koşulları göz önünde bulundurulduğunda hak ihlali iddialarına sebep olabilmektedir.

Bu çalışmada doktrin, uluslararası ve ulusal mevzuat ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türk Anayasa Mahkemesi içtihatlarından faydalanılması suretiyle ceza infaz kurumlarında bulunan kişilerin eğitim hakkı ve imkânları incelenecek, özellikle örgün ve yaygın eğitime katılmaları hususunda devletin yükümlülükleri araştırılacaktır.

Anahtar Kelime: Eğitim hakkı, mahkûmların eğitim hakkı, ceza infaz kurumları

Abstract

The freedom of those in penal institutions who have been determined to have committed a crime by a final court decision or who are detained and tried on allegations of committing a crime is restricted due to this legal situation. However, as is widely accepted in doctrine and judicial decisions, although these persons are deprived of their personal liberty, they continue to preserve other fundamental rights and freedoms such as the right to life, physical and moral integrity or freedom of expression. In this sense, the right to education is one of the rights that these people continue to preserve. The right to education is also an important tool for achieving the expected purpose of punishment and for the reintegration of people in penal institutions into society. Nevertheless, given the specific circumstances of prisoners, pursuing formal education or distance learning activities can sometimes lead to allegations of rights violations.

➤ Bu makale Etik Kurul iznine tabi değildir/This article is not subject to Ethics Committee permission.

➤ Makale Geliş Tarihi/Article Received Date: 16.12.2024

➤ Yayın Kurulu Kabul Tarihi/Editorial Board Acceptance Date: 22.07.2025

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi, carikan@kku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2785-3575>



In this study, the right to education and opportunities of people in penal institutions will be examined by making use of doctrine, international and national legislation, and the case laws of the European Court of Human Rights and the Turkish Constitutional Court, and state's obligations, especially regarding their participation in formal and distance education, will be investigated.

Keywords: Right to education, prisoner's right to education, penal institutions

GİRİŞ

Bir ceza infaz kurumunda hükümlü ya da tutuklu olarak bulunan kişiler, hürriyetlerinin bu gerekçeyle sınırlandırılması dışında diğer temel hak ve hürriyetlerini muhafaza etmeye devam ederler. Eğitim hakkı da bundan müstesna değildir. Hatta modern ceza infaz sisteminden beklenen amaçların gerçekleştirilebilmesi ve kişinin rehabilite edilerek topluma yeniden kazandırılması, eğitimi bir gereklilik haline getirmektedir.

Eğitim, kişinin içinde bulunduğu toplumun bilgi, değer, tecrübe ve toplumsal yargılarının kendisine öğretilmesi, bu yolla kişi ile toplum arasında bir uyum sağlanması, kişinin o toplum içerisinde hem topluma faydalı, hem de kendi ihtiyaçlarını karşılayabilir halde yaşayabilmesi amacıyla uygulanan faaliyetlerdir. Bu bağlamda bir hak olarak tanınan eğitim, kişinin kendi maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkıyla bağlantılı olarak hür iradesi ile eğitim faaliyetlerine katılabilmesi anlamına gelmektedir.

Bu hak hem ulusal hem de uluslararası nitelikteki pek çok düzenleme ile tanınmış ve güvenceye bağlanmıştır. Ancak ileride izah edileceği üzere ilgili düzenlemeler negatif bir karakterle kaleme alınmıştır. Diğer bir ifade ile anılan düzenlemeler, hakkın yalnızca devlet müdahalesinden korumak için kaleme alındığı izlenimini doğurmaktadır. Bu durum ise hakkın devlete pozitif yükümlülükler yükleyip yüklemediği noktasında belirsizlik yaratmıştır. Buna karşılık doktrin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi(AİHM) ya da Anayasa Mahkemesi(AYM) içtihatlarında, devletin ilgili hak bağlamında pozitif yükümlülüklerinin de olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle eğitim hakkının sağlanabilmesi yönünde devletin yükümlülüklerinin tespiti, AİHM ve AYM içtihatları doğrultusunda çalışmamızın önemli bir başlığını oluşturacaktır.

Bu noktada makalede cevap aranan soru, devletin talep eden hemen herkese eğitim hizmeti sağlamak, eğitim kurumu açmak yükümlülüğü olup olmadığıdır. Ancak hemen belirtmek gerekirse ilgili hakkın devlete yüklediği pozitif yükümlülük, AİHM ve AYM içtihatlarının da gösterdiği üzere yeni eğitim kurumları açmak ya da hemen her durumda, her insana eğitim hizmeti sağlamak değildir. Esasında ilgili yükümlülük, kişilerin ayrımcılığa uğramaksızın mevcut eğitim kurumlarından faydalanabilmesini ve kendi tamamlamış oldukları eğitimin devlet tarafından tanınması suretiyle bundan yararlanabilmelerini gerektirmektedir.

Eğitim hakkına ilişkin olarak üzerinde durulması gereken bir diğer husus, ilgili hakkın mutlak olup olmadığı, diğer bir ifade ile sınırlanabilirliği üzerinde toplanmaktadır. Tartışmanın sebebi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi(AİHS)'nde ilgili

hakka ilişkin olarak herhangi bir sınırlama sebebi düzenlenmemiş olmasıdır. Ancak AİHM içtihatlarının gösterdiği üzere ilgili hak devlet tarafından bir takım gerekliliklere uygun biçimde sınırlanabilir. Ayrıca devletin ilgili sınırlamayı gerçekleştiren eğitim seviyesiyle doğru orantılı biçimde takdir marjı da genişlemektedir.

O halde eğitim hakkı tutuklu ve hükümlülerin de sahip olduğu, devlete yeni kurumlar açma yükümlülüğü yüklemeyen, bunun dışında, kişilerin mevcut kurumlardan somut olayın koşulları ölçüsünde eşit biçimde yararlanabilmelerini gerektiren, mutlak bir hak olmayıp, sınırlanabilir nitelikteki bir haktır. Bu durum çalışmanın devamında izah edileceği üzere hem AİHM hem de AYM içtihatlarında benzerdir.

Türk hukukunda ceza infaz kurumlarında bulunan tutuklu ve hükümlülerin eğitim hakkına ilişkin olarak temel düzenlemeler: 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun, 2324 sayılı Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmelik ve Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü tarafından çıkartılan 46/1 no.lu genelge hükümleridir. 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun 76. maddesi uyarınca açık ceza infaz kurumunda bulunan kişiler tüm öğretim türlerinden, kapalı ceza infaz kurumlarında bulunan kişiler ise kurum içerisinde verilen yaygın eğitimle dışarıdan ve açık öğretim programlarından yararlanabilecekken, 46/1 no.lu genelge, infaz kurumunun türüne göre ayırım gözetmeksizin tutuklu ve hükümlülere örgün eğitim faaliyetleri bağlamında kayıtlı oldukları programların sınavlarına katılabilme hakkı tanımaktadır. Kanun ve yönerge arasındaki bu çelişki, hem hukuki hem de pratik açıdan sorunlara neden olmaktadır.

Çalışmamızda, yukarıda belirtilenler doğrultusunda, bir numaralı başlıkta genel olarak eğitim hakkı üzerinde durulacak, takip eden alt başlıklarda ise bu hakka ilişkin olarak devletin yükümlülükleri ve hürriyeti bağlayıcı cezalarla eğitim arasındaki ilişkiye değinilecektir. İki numaralı başlık altında ise bilhassa konumuz açısından önemli görülen ulusal ve uluslararası nitelikteki düzenlemelerde eğitim hakkı araştırılacak, bu düzenlemelerin yorumlanmasıyla tutuklu ve hükümlülerin eğitim hakkının içeriği ve gereklerinin tespiti konusunda AİHM ve AYM içtihatlarından faydalanılacaktır.

I. GENEL OLARAK EĞİTİM HAKKI

Eğitim, bir toplumun gelecek nesillere bilgi, beceri, tecrübe ve diğer yaşamsal hususları aktarması olarak tanımlanabilir¹. Türk Dil Kurumu da eğitimi “*Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme; terbiye*”² olarak tanımlamaktadır. Kişi aldığı

¹ Mehmet Ali Yarım, ‘Uluslararası Sözleşmelerde Eğitim Hakkı’ıç. Necmi Gökyer ve Necati Cemaloğlu (edr), *Eğitim Hukuku* (Pegem Akademi Yayıncılık 2021) 258.

² <https://sozluk.gov.tr/> (E.T. 11.12.2024)



eğitim vasıtasıyla içinde bulunduğu toplumun somut olaylara, soyut hususlara ya da kişilere karşı bakışını öğrenmekte, bu bilgi birikimini kendi yaşantısında tatbik etmektedir³. Ayrıca birey eğitim vasıtasıyla önceden belirlenmiş hedefler doğrultusunda davranışlarını değiştirmekte, yeteneklerini geliştirerek toplumla uyumlu, aynı zamanda toplumun ve kendi şahsi ihtiyaçlarını karşılar bir yapıya kavuşmaktadır⁴.

Eğitim hakkı ise hukuk düzeni tarafından tanınan, kişinin kendini geliştirebilmesi ve eğitim öğretim faaliyetleri neticesinde elde ettiği birikimi kendi menfaatine kullanabilmesi amaçlarına dönük olarak kendi iradesine uygun biçimde eğitim ve öğretim faaliyetlerine katılım sağlayabilmesidir⁵. Eğitim hakkı bireyin maddi ve manevi varlığını geliştirmesine, insan onuruna uygun bir yaşam sürebilmesine olanak tanır⁶.

Eğitim hakkı bilhassa diğer hak ve hürriyetlerin hayata geçirilmesinde, bireylerin diğer hak ve hürriyetlerden tam ve etkin biçimde faydalanmasında ciddi bir rol oynar⁷. İnsan haklarının birbirinden ayrılmaz yapısı düşünüldüğünde hemen her hakkın güçlendirilmesi, dolaylı olarak diğer hakların da güçlendirilmesi anlamına gelmektedir⁸. Dahası eğitim hakkı, muhtevası itibarıyla bu işlevi daha etkin bir biçimde yerine getirmektedir. Çünkü kişilerin esasen doğum ile elde ettikleri, buna karşılık varlığından ve içeriğinden haberdar olmadıkları haklara sahip olmaları, onların bu haklardan faydalanamamaları ve bu hakların kâğıt üstünde kalması anlamına gelecektir⁹.

Eğitimin hedefi bireylerin potansiyellerini tam manasıyla hayata geçirebilmesi, diğer insanların hak ve hürriyetlerine saygılı biçimde toplumsal hayata katılımlarının sağlanmasıdır¹⁰. Elbette tüm bu hedefler bireyin, toplumun ve devletin ihtiyaçlarına göre alt başlıklara ayrılarak çeşitlendirilmektedir.

Eğitim hakkının 20. yüzyılda, yaygın biçimde, temel bir sosyal hak olarak anayasalar ve uluslararası metinlerce güvence altına alınması, devletlerin bu hakkı

³ Zülfü Demirtaş, ‘Uluslararası Antlaşmalar Çerçevesinde Engellilerin Eğitim Hakkı’ (2019) 2 Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademisi Dergisi 39, 43.

⁴ Selminaz Adıgüzel, ‘Uluslararası Hukukta ve Türkiye’de Eğitim Hakkı’ (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi 2016) 87.

⁵ Cevat Elma ve Tufan Aytaç, ‘Uluslararası Sözleşmelerde Eğitim ve Eğitim Hakkı’ iç Tufan Aytaç (edr), *Eğitim Hukuku* (Pegem Akademi Yayıncılık 2020) 25.

⁶ Aslı Değerli, ‘Avrupa Birliğinde Eğitim Hakkı’ (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi 2016) 7.

⁷ Susan Easton, ‘Not Just Another Brick in the Wall? Protecting Prisoners Right to Education’ (2022) 69 International Journal of Law, Crime and Justice 1, 15 <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1756061622000088?via%3Dihub> (E.T. 10.12.2024).

⁸ Emine Zendeli, ‘The Right to Education as a Fundamental Human Right’ (2017) 7 [4] Contemporary Educational Researches Journal 158, 159 <https://un-pub.eu/ojs/index.php/cej/article/view/2718> (E.T. 8.12.2024).

⁹ Yusuf Öksüz, ‘Temel Bir İnsan Hakkı Olarak Eğitim Hakkı’ (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi 2023) 24.

¹⁰ Yarım (n 1) 259

tanınmak ve faydalanılmasını sağlamak noktasında yükümlülük altına girmelerine sebep olmuştur¹¹. Eğitim hakkı devlete aktif edimler yükleyen, ikinci kuşak haklar arasında yer alan sosyal haklardan bir tanesidir ve kişinin toplumdan/devletten talep edeceği isteme hakları sınıfında yer alır¹². Eğitim faaliyetlerinin gerçekleştirilebilmesi için, gerekli araç/gerecin ve binanın temin edilmesi, planlı ve programlı bir eğitim içeriğinin oluşturulması, bu eğitimi katılımcılara aktaracak yeterli donanımına sahip eğitimcilerin yetiştirilmesi ve görevlendirilmesi, çok katmanlı, ciddi bir planlama ve organizasyonu gerektiren, maddi yönden oldukça külfetli bir iştir.

Ancak eğitim hakkının yalnızca sosyal hak niteliği ağır basan ve devletten aktif edimler talep eden bir isteme hakkı olarak tanımlanması tek başına yanlış olmasa da yetersizdir. Eğitim hakkı aynı zamanda yerine göre devletin saygı göstermesi gereken(negatif edim) haklardan biridir¹³. Bu kapsamda kişiler belli sınırlar dâhilinde eğitim hakkından faydalanırken, devlet tarafından gerçekleştirilecek müdahaleler ölçülülük ilkesine uygun olmalı, devlet tarafından hakka sınırsız biçimde müdahale edilmemelidir. Ayrıca kişilerin devlet tarafından herhangi bir ayrımcılığa tabi tutulmaksızın anılan haktan faydalanabilmesi gerekmektedir¹⁴.

Kapsam yönünden eğitim hakkı incelendiğinde ise, bunun kişinin yaşamı boyunca talep ettiği ya da ihtiyaç duyduğu tüm eğitim ve öğrenim hizmetlerini kapsamaması gerekmektedir. Çağımızda toplumsal talep ve ihtiyaçlar hızla değişmektedir, insanlar da maddi ve manevi varlıklarını bu ihtiyaçlar doğrultusunda hızlı ve sürekli biçimde yenilemek zorunda kalmaktadır. Bu kapsamda kişiler esasen yaşam boyu eğitim hakkına sahiptir¹⁵. Buna karşılık çalışmanın devamında ele alınacağı üzere ulusal ve uluslararası düzenlemeler, eğitim hakkının yalnızca ilköğretimi kapsadığına dair bir izlenim oluşturmaktadır¹⁶. Ancak doktrin¹⁷, uluslararası kurumlar¹⁸, ve Avrupa

¹¹ Zendeli (n 8) 159

¹² Adıgüzel (n 4) 93, Değerli (n 6) 8, Meral Sungurtekin Özkan, ‘İnsan Hakkı Olarak Eğitim Hakkı ve Ülkemizde Kız Çocuklarının Durumu’ (2019) İzmir Barosu Dergisi 119, 125

¹³ Adıgüzel (n 4) 104

¹⁴ Demirtaş (n 3) 45

¹⁵ Hakkı Niyazi Altunya, *Anayasa Hukuku Açısından Türkiye’de Eğitim ve Öğrenim Hakkı* (Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları 2019) 68

¹⁶ Örneğin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin Eğitim Hakkına ilişkin 1’olu ek Protokol’ünün 2. maddesinin 2. cümlesi “Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir” şeklindedir. Bu cümle Sözleşmede güvence altına alınan eğitim hakkının yalnızca çocukların temel eğitim düzeyindeki eğitim hakkını güvence altına aldığına dönük çağrışıma yol açmaktadır.

¹⁷ Abdullah Çelik, ‘Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Eğitim Hakkı’ (2015) 6 [20] Adalet Akademisi Dergisi 279, 282, Değerli (n 6) 7, Ahmet Ziya Çalışkan, ‘Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Eğitim ve Öğrenim Hakkı’ (2007) 11 [3-4] Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 295, 301

¹⁸ Ali Ünal, *Eğitim Hukuku: Herkese Nitelikli Eğitim* (Anı Yayıncılık 2020) 179

İnsan Hakları Mahkemesi¹⁹ ile Anayasa Mahkemesinin²⁰ üzerinde görüş birliğine vardığı üzere eğitim hakkı ilköğretim ile başlayıp yükseköğretim ve devamındaki eğitim/öğretim faaliyetlerini de kapsar.

A. Eğitim Hakkına İlişkin Olarak Devletin Yükümlülükleri

Yukarıda eğitim hakkının yerine göre devlette hem negatif hem de pozitif(aktif) yükümlülükler yükleyebileceğinden bahsedilmişti. Gerçekten de devlet, eğitim hakkının hayata geçirilebilmesi ve bireylere sağlanabilmesi için öncelikle gerekli hukuki ve maddi altyapıyı sağlamak zorundadır²¹. Aynı zamanda devlet aktif eylemlerde bulunarak, kendi eylemleri dışında toplumdaki diğer kişilerden ya da durumlardan kaynaklanan eğitim hakkının önündeki engelleri kaldırmak yükümlülüğü altındadır²².

Bu anlamda devlet vatandaşların eğitim alma taleplerine karşı eşit muamelede bulunma, vatandaşları arasında dil, din, ırk ya da siyasi/felsefi görüş sebebiyle ayrımda bulunmama yükümlülüğü altındadır²³. Anılan yükümlülük, doğası itibarıyla negatif karakterdedir. Yani devlet, hem bireylerin eğitime erişimi noktasında bir engel oluşturmamalı hem de hakka erişimi kolaylaştırmalı/sağlamalı ve hakkın önündeki engelleri ortadan kaldırmalıdır²⁴.

Bu noktada doktrinde genişçe atıf yapıldığı üzere devletlerin eğitim hakkına ilişkin yükümlülükleri, Birleşmiş Milletler Eğitim Hakkı Özel Raportörü Katarina Tomasevski tarafından 4A modeli ile ifade edilmiştir²⁵. Modele göre devletin eğitim hakkına ilişkin yükümlülükleri mevcudiyet(Availability), erişilebilirlik(Accessibility), kabul edilebilirlik(Acceptability), uyarlanabilirlik(Adaptability) kriterlerine göre incelenmektedir. Bu model zamanla Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin uygulanmasını denetlemekle görevi Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından da benimsenmiş ve Genel Yorum 13 ile uluslararası metinlere dâhil edilmiştir²⁶.

¹⁹ “1’ nolu ek Protokol’ün 2. maddesinde açıkça belirtilmese de eğitim hakkının yükseköğrenim de dahil olmak üzere tüm seviyelerdeki eğitimi kapsamadığını düşünmek için hiçbir sebep yoktur” Leyla Şahin v Turkey App No 44774/98 (ECHR 10 November 2005) p134

²⁰ AYM, Hikmet Balabanoğlu Başvurusu 2012/1334, 17.09.2013 p 28, Mehmet Reşit Arslan ve Orhan Bingöl v Turkey App No 47121/06, 13988/07 ve 34750/07 (ECHR 7 October 2019) p 51, Mürsel Eren v Turkey App No 60856/00 (ECHR 7 February 2006) p 41

²¹ Yüksel Çallı, ‘Türk Anayasa Hukukunda Eğitim Hakkı’ (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi 2009) 13

²² Çallı (n 21) 13

²³ Savaş Koçyiğit, ‘Uluslararası Belgeler ve Türk Hukukunda Eğitim Hakkı’ (Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi 2014) 18

²⁴ Aynur Aydoğan, ‘Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Eğitim Hakkı’ (Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi 2018) 40

²⁵ Katarina Tomasevski, ‘Human Right Obligations: Making Education Available, Accessible, Acceptable and Adaptable’ (2011) 3 Education Primers 13 https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/Tomasevski_Primer%203.pdf(E.T. 9.12.2024)

²⁶ Ali Ünal ve Ruhi Sarpkaya, *Eğitim Hakkı* (Anı Yayıncılık 2021) 21

Eğitim hakkının *mevcudiyeti* söz konusu olduğunda iki husus gündeme gelmektedir. Bunlardan ilki uyarınca, sivil ve politik bir hak olan eğitim hakkı bağlamında devlet dışı kişi ve kuruluşların eğitim kurumu açabilmesine devlet tarafından izin verilmesi, müdahalede bulunulmaması gerekmektedir²⁷. İkinci olarak sosyal ve ekonomik bir hak olan eğitim hakkı dolayısıyla devlet, eğitim hakkını güvence altına alabilmek için eğitim kurumları kurmalı ve finanse etmelidir²⁸. Elbette bu yalnızca bir okul inşası değildir, her türlü materyal ile eğitmen yetiştirilmesi ve istihdamı bu bağlamda değerlendirilmektedir. Ayrıca mevcudiyet söz konusu olduğunda bu kurumların işlevselliği de ayrı bir önem taşımaktadır²⁹.

Kabul edilebilirlik ise eğitimin niteliğine ilişkindir³⁰ ve eğitimin kalitesinin hedefleri sağlamaya muktedir yüksek nitelikte olmasını, kişinin ihtiyacı olan bilgilerin tamamının eğitim kapsamına dâhil edilmesini gerektirir³¹. Diğer bir ifade ile kabul edilebilir bir eğitimin mevcut olması için bireylerin bu eğitim neticesinde tüm potansiyellerini gerçekleştirebilmeleri gerekmektedir³². Kabul edilebilirlik hususunda muhatap, çocuklar ve ebeveynlerdir. Bu kapsamda müfredat ve eğitim metotları kabul edilebilirlik kriteri kapsamında öğrenciler ve uygun durumlarda ebeveynler için kabul edilebilir olmalıdır³³. İlgili kriter uyarınca bu kişiler çocukları için gerekli eğitimi seçebilmelidir³⁴. Bu noktada elbette devlet tarafından getirilen belirli sınırlar dâhilinde eğitim hakkı bağlamında ailelere tanınmış bir özgürlük söz konusudur.

Uyarlanabilirlik ise eğitimin, katılımcının yararı, sosyal gelişimi ile ulusal ve uluslararası düzeydeki ihtiyaçlara dönük esnekliğini ifade eder³⁵. Bu kapsamda eğitim, bu faaliyetlerindeki esneklik neticesinde, farklı sosyo-kültürel seviyedeki katılımcılara uyarlanabilmelidir³⁶. Bu kapsamda özel duruma sahip ya da özel ihtiyaçları olan katılımcıların eğitim faaliyetlerine katılımının sağlanması ya da katılım ile elde edecekleri faydanın artırılmasına dönük eğitim politikalarının benimsenebilmesi de uyarlanabilirlik ile ilişkilidir.

²⁷ Tomasevski (n 25)

²⁸ ibid 13

²⁹ Ümit Binbir ve Gökhan Arastaman, 'Eğitim Hakkı: Bir Sistematiik Derleme Çalışması' (2021) 11 [18] Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi 5075, Ünal (n 18) 117 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1644362> (E.T. 6.12.2024)

³⁰ Ünal ve Sarpkaya (n 26) 22

³¹ Yarım (n 1) 260

³² Ünal (n 18) 181

³³ General Comment No. 13: The Right to Education (Art. 13 of the Covenant) Bkz. <https://www.refworld.org/legal/general/cescr/1999/en/37937> (E.T. 11.12.2024)

³⁴ Zendeli (n 8) 163

³⁵ ibid 163, Ünal (n 18) 183

³⁶ Binbir ve Arastaman (n 29) 5075

Söz konusu modele göre eğitim aynı zamanda *erişilebilir* olmalıdır. Yani eğitim hizmeti tüm kurumlarda ve herkes için ayırım gözetilmeksizin sağlanabilmelidir³⁷. Diğer bir ifade ile eğitim hakkının sağlanabilmesi için öncelikle kişilerin eğitime erişebilmeleri, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi gerekmektedir. Eğitimde fırsat eşitliği, herkesin kendi potansiyellerine uygun eğitim kurumlarına ve kaynaklarına, ayrımcılığa uğramaksızın ulaşabilmesidir³⁸. Bu noktada eğitime fiziksel olarak yaşanan erişim engelleri ile birlikte, ekonomik engeller³⁹ ve ırkçılık gibi ayrımcılığa ilişkin engeller ortadan kaldırılmalı, kişiler hiçbir ayrımcılığa uğramaksızın eğitim hakkından faydalanabilmelidir⁴⁰.

Bu noktada belki de çalışmamızla en ilişkili kriter erişilebilirliktir. Çünkü konumuz açısından ceza infaz kurumlarında bulunan kişilerin eğitim kurumlarına erişimi ve eğitim hakkı temel husustur. Doktrinde ve yargı kararlarında sıkça tekrar edildiği üzere ceza infaz kurumlarında bulunan kişiler özgürlükten mahrum bırakılmanın sonucunda kaybettikleri haklar dışında, diğer haklarını muhafaza etmeye devam ederler⁴¹. Gerçekten de gerek AİHM⁴² ve AYM⁴³ gerekse doktrin⁴⁴ tarafından

³⁷ Ünal ve Sarpkaya (n 26) 22, Ünal (n 18) 179, Elma ve Aytaç (n 5) 26, Demirtaş (n 3) 48

³⁸ Adıgüzel (n 4) 118

³⁹ Simone Emmert, 'Education in terms of Human Rights' (2011) 12 *Procedia Social and Behavioral Sciences* 348 <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042811001340> (E.T. 5.12.2024)

⁴⁰ General Comment No. 13: The Right to Education (Art. 13 of the Covenant) <https://www.refworld.org/legal/general/cescr/1999/en/37937> (E.T. 11.12.2024)

⁴¹ Kadir Selamet, 'Türkiye Hapishanelerinde Öğrenci Olmak ve Öğrenim Hakkı' (2015) Türkiye Hapishane Çalışmaları Merkezi 10, <https://cisst.org.tr/wp-content/uploads/2020/12/turkiye-hapishanelerinde-ogrenci-olmak-ve-ogrenim-hakki.pdf> (E.T. 11.12.2024), Hüseyin Şimşek, 'Dezavantajlı Grupların ve Öğrencilerin Hak ve Sorumlulukları' iç Tufan Aytaç (edr), *Eğitim Hukuku* (Pegem Akademi Yayıncılık 2020) 265

⁴² "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine (AİHM) göre ceza infaz kurumunda bulunan kişiler, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı dışında eğitim hakkı da dâhil olmak üzere temel hak ve hürriyetlerin tamamına sahip olmaya devam ederler" *Hirst v UK* (No. 2) App No 74025/01 (ECHR 6 October 2005) p 69

⁴³ "Mahkeme öncelikle, hukuka uygun bir tutukluluğun açıkça Sözleşme'nin 5. maddesinin uygulama alanına girdiği durumlarda, genel olarak, hükümlülerin özgürlük hakkı hariç olmak üzere, Sözleşme tarafından güvence altına alınan tüm temel hak ve özgürlüklerden yararlanmaya devam ettiklerini vurgulamaktadır. Örneğin, Sözleşme'nin 3. maddesiyle yasaklanan tutuklular kötü muamelelere veya insanlık dışı ya da küçültücü ceza veya muamelelere tabi tutulamazlar" Mehmet Reşit Arslan ve Orhan Bingöl v Turkey (n 20) p 55

⁴⁴ "Prisoners legally detained continue to enjoy all the fundamental rights and freedoms guaranteed by the Convention, with the exception of the right to liberty. They thus have the right to education guaranteed by Article 2 of Protocol No. 1" Guide on Article 2 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights, Right to Education, (Council of Europe 29 February 2024) 10, https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_2_protocol_1_eng (E.T. 11.12.2024), Oktay Erdoğan, *İnfaz Hukuku* (Adalet Yayınevi 2022) 1043, Şimşek (n 41) 265, Namık Kemal Topçu ve Neslihan Can, 'Örgüt Suçlarından Mahkûm Olan Öğrencilerin Yükseköğretim Kurumundan Çıkarılmasının Cezaların İnfazının Amacı ve Eğitim Hakkı Bağlamında Değerlendirilmesi' (2022) 19 *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 283, 307, 324, Selamet (n 41) p 10

tutuklu ve hükümlülerin kişi hürriyeti dışındaki diğer hakları muhafaza etğine dair görüş birliği bulunmaktadır. Bununla birlikte bu tespit, bu haliyle eksiktir. Çünkü ceza infaz kurumunda bulunan bir kişinin kişi hürriyeti dışındaki diğer tüm hak ve hürriyetlerden, toplumdaki diğer kişiler seviyesinde faydalanması düşünülemez. Aksi durumun kabulü hayatın olağan akışına terstir. Ancak elbette uygun şartlar ve düzenlemeler altında, bilhassa eğitim hakkı özelinde serbest kişilere yakın seviyede bu haktan yararlanmaları mümkün ve hatta gereklidir. Öyle ise eğitim hakkının erişilebilir olması, ceza infaz kurumlarında bulunan kişilerin de kendi hal ve şartlarına uygun biçimde, rasyonel sebeplere dayanmayan eşitsizliklerden (ayrımcılık) uzak bir şekilde eğitime ulaşabilmelerini gerekli kılmaktadır.

B. Hürriyeti Bağlayıcı Ceza ve Eğitim

Kanunda yazılı tanımına uygun, hukuka aykırı ve kusurlu insan davranışı olarak suç karşılığında uygulanan kanuni yaptırıma ceza denir⁴⁵. Bu olgu zaman içerisinde toplum düzenini bozanlara karşı kişisel ve kolektif bir tepki olarak gelişmiştir⁴⁶. Hürriyeti bağlayıcı cezalar açısından cezaevleri, ilk dönemlerde kamu düzenini sağlamak adına suç işleyen kişilerin toplumdaki izole edildikleri yerler olarak görülmüştür⁴⁷. Ancak hükümlülerin topluma yeniden kazandırılması amaçlanmaksızın gerçekleştirilen tecrit, hem toplum hem de infaz sonrası hükümlü için olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir⁴⁸. Bu nedenle modern infaz anlayışı, cezaevinde bulunan kişilerin de kazanımları ve topluma katılımlarını sağlama yönünde evrilmiştir. Böylelikle cezaevleri de izolasyon merkezi olmaktan ziyade, suç işleyen kişilerin eğitim ve iyileştirme faaliyetlerinin gerçekleştirildiği⁴⁹, bu bağlamda uslandırıldığı yerler olarak değişmiştir⁵⁰.

Yukarıda izah edilen, ceza ve infaz kurumlarının bir tecrit merkezi olmaktan eğitim ve rehabilitasyon merkezi olmaya dönüşümü, esasen cezanın amacının giderek değişmesi ile yakından ilişkilidir. Gerçekten de önceleri işlenen suçun bedeli, karşılığı olarak görülen cezaevi mahkûmiyeti, günümüzde bu özelliğini muhafaza etmekle birlikte ayrıca suç işlenmesini önlemeye dönük bir araç haline gelmiştir⁵¹. Nitekim cezalandırmanın amacı, iki farklı teori ile açıklanmaktadır. Bunlar, ödet-

⁴⁵ Veli Özer Özbek, *İnfaz Hukuku* (Seçkin Yayıncılık 2023) 91

⁴⁶ Erdoğan (n 44) 26

⁴⁷ Mustafa Saldırım, 'Uluslararası Hukuk Açısından Türkiye'deki Tutuklu ve Hükümlülerin Eğitim Hakkı' (2004) <https://saldirim.com/yeni/wp-content/uploads/2013/11/ULUSLARARASI-HUKUK-A%C3%87ISINDAN-T%C3%9CRK%C4%B0YEDEK%C4%B0-TUTUKLU-VE-H%C3%9CK%C3%9CML%C3%9CLER%C4%B0N-E%C4%9E%C4%B0T%C4%B0M-HAKKI.pdf> (E.T. 11.12.2024) 2-3, Şimşek (n 41) 265

⁴⁸ Abdülkadir Akın, *İnfaz Hukuku* (Seçkin Yayıncılık 2016) 26

⁴⁹ Saldırım (n 47) 2-3, Şimşek (n 41) 265

⁵⁰ Erdoğan (n 44) 45

⁵¹ ibid 42

me(kefare) ve önlemedir⁵². Bu teorilere *uzlaştırmacı* ya da *karma* olarak ifade edilen ve içinde her iki teoriyi barındıran üçüncü bir teoriyi de ilave etmek gerekir.

Ödetme ya da kefare teorisine göre cezalandırma, kendiliğinden ve kendisi için bir amaçtır, bu kapsamda kişinin rehabilite edilmesinden ziyade ceza ile yapılan kötülüğün bedeli ya da intikamı alınmaktadır⁵³. Bir kişisel ya da sosyal tepki olarak ortaya çıkan cezada, kuvvet kullanma tekelinin sahibi olan devletin, bireylerden cezalandırma yetkisini kendi üzerine almasının bir sonucu olarak ve bu amaçla suç işleyenleri cezalandırması bu kapsamda açıklanabilir. Ayrıca anılan görüş, geleceğe dönük bir amacı içerisinde barındırmayıp daha çok geçmişte işlenen bir suçun kefareti ile ilgilidir⁵⁴.

Cezanın amacını açıklayan teorilerden bir diğeri olan önleme ya da *caydırıcılık* teorisinde ise esas amaç failin yeniden topluma kazandırılması ve suç işlemekten uzak tutulmasıdır⁵⁵. Bu bağlamda teori geleceğe dönük bir hedefi içinde barındırmaktadır⁵⁶. Ayrıca bu teori vasıtasıyla yalnızca suç işleyen kişi rehabilite edilmek suretiyle menfaat elde edilmemekte, ayrıca kişinin topluma faydalı bir birey haline getirilmesi suretiyle entegrasyonu yoluyla içinde bulunduğu toplumun genel refahı ve esenliği de desteklenmektedir⁵⁷. Bu teoriye göre cezalandırma bir amaçtan ziyade gelecekte suç işlenmesini engellemeye dönük bir araçtır⁵⁸.

Yukarıda izah edilen önleme amacı, genel önleme ve özel önleme biçiminde ikiye ayrılmaktadır. Cezalandırmanın *genel önleme* amacıyla toplumsal ölçekte hukuk kurallarına uyulmasına dönük bir anlayış oluşturmak hedeflenmektedir. Buna karşılık özel önleme amacı, toplumsal ölçekteki bir hedeften ziyade suç işleyen kişiye odaklanmakta, kişinin yeniden sosyalleşmesini, topluma aktif bir katılım ile kendisi ve çevresi için üretken bir kişi haline gelmesini, hukuk kurallarına riayet etmeyi anlayış haline getirmesini hedeflemektedir⁵⁹. Esasen kişinin rehabilite edilmesi ve iyileştirilmesi, cezanın özel önleme amacına dâhil olmaktadır.

Yukarıda ifade edilen iki görüşü belirli ölçüde içinde barındıran üçüncü bir görüş ise *uzlaştırmacı* ya da *karma* görüş olarak ifade edilmektedir⁶⁰. Günümüz çağdaş hukuk sistemlerinde de anılan iki teorinin belirli ölçüde harmanlanarak uygulan-

⁵² Özbek (n 45) 91, Topçu ve Can (n 44) 293

⁵³ Erdoğan (n 44) 43

⁵⁴ Topçu ve Can (n 44) 293

⁵⁵ Cumhur Şahin ve İzzet Özgenç, İnfaz Hukuku (Seçkin Yayıncılık 2023) 21

⁵⁶ Topçu ve Can (n 44) 293, Özbek (n 45) 43

⁵⁷ Güven Urgan, *Positive Obligations of States for The Protection of Prisoners Rights Under the Case Law Of the European Court of Human Rights* (Eğitim Yayınevi 2020) 69

⁵⁸ Erdoğan (n 44) 43

⁵⁹ Mustafa Özen, *Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında İnfaz Hukuku*, (Adalet Yayınevi 2024) 26, Şahin ve Özgenç (n 55) 22, Özbek (n 45) 46

⁶⁰ Topçu ve Can (n 44) 293

dığı görülmektedir⁶¹. Buna göre devlet, suç işleyenlerin cezalandırılması suretiyle hem cezalandırma yetkisinin tek sahibi olarak yapılan kusurlu davranışın intikamını almalı(karşılığını ödetmeli), hem de genel ve özel seviyede önleme amacını gerçekleştirmelidir⁶². Ulusal hukuk incelendiğinde Türkiye'nin de karma görüşü benimsediği kabul edilmektedir⁶³.

Modern ceza infaz sisteminin amaçladığı ıslah ve topluma kazandırma hedefi, infaz kurumunda geçireceği sürede kendi sosyal durumuna ve becerilerine uygun iyileştirme ve eğitim programlarının sağlanması ile gerçekleştirilebilecektir⁶⁴. Bu kapsamda “*eğitim-öğretim, sağlık, psiko-sosyal hizmetler ile meslek edindirme, bireyselleştirme programlarının tümü*”⁶⁵ neticesinde bireyler ıslah edilerek topluma kazandırılabilir. O halde uygulanacak eğitim öğretim programları, modern anlamdaki ceza infazından beklenen amaçların gerçekleştirilmesinde en önemli araçlardan bir tanesidir. Bu sebeple mahkûmların hem bir hak olan, hem de devletin cezalandırma politikalarının bir aracı olan bu programlardan faydalanabilmeleri oldukça önemlidir.

II. POZİTİF HUKUKTA EĞİTİM HAKKI

A. Uluslararası Düzenlemeler

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu tarafından hazırlanan ve 10 Aralık 1948 tarihinde Paris'te kabul edilen BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 26. maddesi eğitim hakkını düzenlemektedir⁶⁶. Maddenin birinci fıkrası esasen ayrımcılık yapılmaksızın, her insanın eğitim hakkının bulunduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca metinde belirtildiği üzere eğitim, ilk ve temel safhalarında parasız ve mecburidir. İkinci fıkra ise esasen eğitimin amaçlarını düzenlemektedir. Bu bağlamda eğitim insanın kendini geliştirebilmesi, insan haklarına saygının tesis edilebilmesi, çeşitli gruplar arasında hoşgörü ve dostluğun tesis edilmesi gibi önemli amaçlara hizmet etmelidir. Üçüncü ve son fıkra ise ana ve babanın çocuklarının eğitimine

⁶¹ Urgan (n 57) 68

⁶² Erdoğan (n 44) 44

⁶³ Özbek (n 45) 95, aynı yönde: Topçu ve Can (n 44) 297, Nur Centel, ‘Cezanın Amacı ve Belirlenmesi’ *Turhan Tufan Yüce’ye Armağan*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları 2001), 337, 348

⁶⁴ Akın (n 48) 575-576

⁶⁵ Seda Şantay Baykut, ‘İnsan Haklarının Korunması Açısından Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları’ (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi 2019) 160

⁶⁶ “1. Her şahsın öğrenim hakkı vardır. Öğrenim hiç olmazsa ilk ve temel safhalarında parasızdır. İlk öğretim mecburidir. Teknik ve mesleki öğretimden herkes istifade edebilmelidir. Yüksek öğretim, liyakatlerine göre herkese tam eşitlikle açık olmalıdır.2. Öğretim insan şahsiyetinin tam gelişmesini ve insan haklarıyla ana hürriyetlerine saygının kuvvetlenmesini hedef almalıdır. Öğretim bütün milletler, ırk ve din grupları arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu teşvik etmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışın idamesi yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.3. Ana baba, çocuklarına verilecek eğitim türünü seçmek hakkını öncelikle haizdirler “ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7217.pdf> (E.T. 11.12.2024)



ilişkin karar verme hürriyetlerini güvence altına almaktadır. Bu düzenleme eğitim hakkı alanında uluslararası ölçekteki ilk düzenleme olması sebebiyle oldukça önemlidir⁶⁷. Buna karşılık Beyanname'nin tavsiye niteliğinde olması, hukuk tekniği açısından bir sözleşme değil, karar ile oylama sonucunda kabul edilmesi ve bağlayıcı olmaması⁶⁸, Beyanname'nin içinde bulundurduğu hakların gerçek anlamda korunmasında yeterli güvenceyi sağlayamamasına yol açmaktadır.

Yukarıda izah edilen gerekçe ile Beyannamede yer alan hakların gerçek anlamda korunması ve bağlayıcı hale gelmesi amacıyla 1966 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen ve 1976'da yürürlüğe giren Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme tesis edilmiştir⁶⁹. Anılan Sözleşme'nin 13. maddesi eğitim hakkına ayrılmıştır⁷⁰. Sözleşme'nin ilgili maddesinin ilk fıkrası tıpkı Beyanname gibi eğitim hakkına herkesin sahip olduğunu güvence altına almaktadır. Devamında Beyannameden daha geniş biçimde eğitimin amaçlarının düzenlendiği göze çarpmaktadır. 2. fıkra eğitim çeşitli seviyelerine ilişkin devletlerin yükümlülükleri sıralanmakta, 3. fıkra çocukların ailelerin kendi inançları doğrultusunda eğitim alması ve 4. fıkra ile bireylerin eğitim kurumu kurma ve yönetme özgürlüğü düzenlenmektedir. Sözleşme, uluslararası düzeyde eğitim hakkını düzenleyen en kapsamlı belgedir⁷¹. Türkiye ise bu Sözleşmeyi 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamış

⁶⁷ Selamet (n 41) 4

⁶⁸ Elma ve Aytaç (n 5) 26-28, Murat Gürkan Gülcan, *Eğitim Hukuku* (Pegem Yayıncılık 2019) 94

⁶⁹ Zendeli, (n 8) 163

⁷⁰ "1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkese eğitim hakkı tanır. Eğitimin insan kişiliğinin ve onur duygusunun tam gelişmesine yönelik olmasını ve insan hakları ve temel özgürlüklere olan saygıyı güçlendirmesini sağlar. Ayrıca eğitimin herkesin özgür bir topluma etkin olarak katılmasına olanak sağladığını, tüm uluslararası olduğu gibi, ırksal, etnik ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü, ve dostluğu geliştirdiğini ve Birleşmiş Milletlerin barışı koruma etkinliklerini özendirildiğini de kabul eder.

2. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler bu hakkı tam olarak gerçekleştirmek amacıyla;

a- İlköğretimin zorunlu olmasını ve herkese ücretsiz sağlanmasını;

b- Orta öğretimin, teknik ve mesleki eğitim dahil, çeşitli biçimlerinin, her önlem alınarak, özellikle ücretsiz eğitimin giderek yaygınlaştırılması yoluyla herkese açık ve herkesçe görülebilir olmasını;

c- Yüksek öğrenimin, her uygun yolla ve özellikle ücretsiz eğitimin giderek yaygınlaştırılmasıyla herkese becerisine göre eşit olarak açılmasını;

d- İlk öğrenimini tamamlamamış ya da hiç görmemiş kişiler için temel eğitimin olabildiğince özendirilmesi ya da güçlendirilmesini;

e- Her düzeyde, bir okul sisteminin geliştirilmesini, yeterli bir burs sisteminin kurulmasını ve eğitim personelinin maddi koşullarının giderek iyileştirilmesini kabul eder.

3. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler; anababaların ya da -kimi durumlarda- yasal vasilerin, Devlet tarafından kurulanların dışında Devletçe konmuş ya da onanmış belli eğitim ölçülerine uyan okullar seçme özgürlüklerine saygı göstermeyi ve çocuklarının kendi inançları doğrultusunda ahlak ve din eğitimi görmelerini sağlamayı üstlenir. 4. Bu maddenin hiçbir hükmü, her durumda bu maddenin 1. fıkrasında öne sürülen ilkelerin gözetilmesi ve verilen eğitimin Devlet tarafından konacak belli ölçütlere uygun düşmesi koşuluyla, birey ve kuruluşların eğitim kurumları kurma ve yönetme özgürlüğünü, zedeleyici biçimde yorumlanamaz."

⁷¹ [https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/regulations/06turkish/TIntCovEcSocCulRights.pdf\(E.T. 11.12.2024\)](https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/regulations/06turkish/TIntCovEcSocCulRights.pdf(E.T. 11.12.2024))

⁷¹ Selamet (n 41) 4

ve 11 Ağustos 2003'te Resmi Gazete'de yayımlanmıştır⁷². Ancak Türkiye Sözleşme'nin eğitim hakkına ilişkin 13. maddesinin üç ve dördüncü fıkralarına "*Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 3., 14. ve 42. maddelerindeki hükümler çerçevesinde uygulama hakkını saklı tutar.*" biçiminde çekince koymuştur.

Çalışmamız açısından önem arz eden ve eğitim hakkını düzenleyen bir diğer uluslararası nitelikteki belge, Mahpusların Islahı İçin Asgari Standart Kuralları'dır. Bu Kurallar, Suçların Önlenmesi ve Suçluların Islahı Üzerine Birinci Birleşmiş Milletler Konferansı tarafından kabul edilmiş ve Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından onaylanmıştır. İlgili Kurallar'ın Eğitim ve Eğlence başlıklı 104. ve 105. maddelerine⁷³ göre devletler mahpuslara öğretim hizmeti vermekle yükümlüdürler. Bilhassa okur-yazar olmayan mahpuslar ile gençler için bu hizmetin sağlanması bir zorunluluktur. Ayrıca mahpusların tahliye sonrası eğitim faaliyetlerine devam edebilmeleri adına, mümkün olduğu kadar, infaz kurumunda almış oldukları eğitim ile ülkenin geri kalanında sürdürülen eğitim faaliyetlerinin bütünleştirilmesi gerekmektedir. Yine mahpusların ruhsal ve fiziksel sağlıklarının korunması amacıyla eğlendirici ve kültürel faaliyetlerin düzenlenmesi, anılan Kurallar bağlamında bir gerekliliktir.

Yukarıda izah edilenler dışında eğitim hakkına ilişkin uluslararası düzeyde çeşitli sözleşmeler mevcuttur. Örneğin, Çocuk Hakları Sözleşmesi ya da Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi, Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme, bunlardan bazılarıdır. Ancak konumuz ve çalışmamızın kapsamı açısından bir sonraki başlıkta Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini inceleyip uluslararası nitelikteki pozitif düzenlemeler başlığını nihayete erdireceğiz.

1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Eğitim Hakkı

4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da imzalanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, bir denetim mekanizması da getirmesi dolayısıyla diğer uluslararası nitelikteki belgelerden ayırmaktadır. Sözleşme'nin 33. maddesine göre bireylerin yine Sözleşme ile kurulmuş olan AIHM'ne başvurabilme imkânı, Sözleşme'nin ayırıcı özelliğidir. Bu sebeple Sözleşmenin hem bir denetim ve yaptırım mekanizması içeriyor olması, hem de AIHM içtihatları neticesinde Sözleşme hükümlerinin somut olaylar özelinde yeniden yorumlanıyor olması, bu konunun ayrı bir başlık altında incelenmesini gerekli kılmıştır.

⁷² <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030811.htm> (E.T. 11.12.2024)

⁷³ "104. 1. Bütün mahpuslara kendilerine yarar sağlayacak öğretim ile, dinsel eğitimin verilmesi mümkün olan ülkelerde dinsel eğitim de verilir. Okur-yazar olmayan mahpuslar ile genç mahpusların eğitimi zorunludur ve idare tarafından bu kişilerin eğitimine özel bir dikkat gösterilir. 2. Mahpusların eğitimi, tahliye edildikleri zaman güçlüklerle karşılaşmadan eğitimlerini sürdürebilmeleri için, mümkün olduğu kadar, ülkenin eğitim sistemi ile bütünleştirilir. 105. Mahpusların ruhsal ve fiziksel sağlıkları için her kurumda eğlendirici ve kültürel faaliyetler düzenlenir." <https://www.tihk.gov.tr/public/pdf/files/5ov6wq.pdf> (E.T. 11.12.2024)



Sözleşme'nin ilk halinde eğitim hakkı düzenlenmemiştir. İlgili hak üzerinde taraflar arasında bir uzlaşmaya varılamaması neticesinde bu hakkın ek protokoller suretiyle düzenlenmesi ve neticede Sözleşme'nin imzalanmasının gecikmemesi amaçlanmıştır⁷⁴. Sürecin devamında eğitim hakkı, 1952 yılında Ek 1'nolu protokolün 2. maddesi ile Sözleşme'nin kapsamına dâhil edilebilmiştir. Madde metnine göre; *“Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir.”*⁷⁵

Düzenleme incelendiğinde ilk göze çarpan husus onun negatif karakteridir⁷⁶. Bu bağlamda madde metninde devlete açıkça herhangi bir aktif yükümlülük yüklenmemektedir. Esasen Sözleşmenin ilk halinde eğitim hakkının negatif karakterde düzenlenmesini savunan, pozitif karakterde düzenlendiğinde herkese eğitim sağlamak biçiminde öngörülemez yükümlülükler doğurabileceğini öne süren görüşler mevcuttur⁷⁷. Bu görüşlerin maddenin negatif biçimde kaleme alınmasında etkili olduğu düşünülebilir. Neticede uzun süren ve tartışmalı bir sürecin sonunda ortaya çıkan bu madde diğer haklara nazaran cılız kalmış, zayıf bir güvence sistemi ortaya koymuştur⁷⁸. Ancak bu haliyle dahi maddenin eğitim özgürlüğünü güvence altına aldığı tespit edilebilir⁷⁹. Ayrıca madde metninin bu negatif niteliğine rağmen pek çok devlet tarafından çekince konmuştur⁸⁰. Türkiye de Protokol'ü Tevhidi Tedrisat Kanunu hükümleri saklı kalmak şartıyla onaylamıştır.

Anılan maddenin ilk cümlesi tıpkı aktarılan diğer uluslararası nitelikteki belgelerde olduğu gibi ayırım gözetilmeksizin herkesin eğitim hakkını güvence altına almakta, aynı zamanda ebeveynlerin dini ve felsefi inançları ile çocuğun bu doğrultuda eğitim almasına yönelik kararlarına saygı duyulmasını gerektirmektedir⁸¹.

Sözleşme taraf devletlere hiçbir pozitif yükümlülük yüklememekte midir? Doktrinde devletlerin her hak karşısında saygı gösterme, koruma ve yerine getirme biçiminde üç tip yükümlülüğe sahip olduğu savunulsa da AİHM, devletlere pozitif ve

⁷⁴ Katherine Williams and Bernadette Rainey, 'Language, Education and the European Convention on Human Rights in the Twenty-First Century' (2002) 22 [4] Legal Studies 626, 629 https://www.academia.edu/7913732/Language_education_and_the_European_Convention_on_Human_Rights_in_the_twenty_first_century (E.T. 4.12.2024)

⁷⁵ https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_tur (E.T. 11.12.2024)

⁷⁶ Çalışkan (n 17) 296

⁷⁷ Williams and Rainey (n 74) 630

⁷⁸ ibid s 629

⁷⁹ Ömer Anayurt, *Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Kişisel Başvuru Yolu*, (Seçkin Yayıncılık 2004) 138

⁸⁰ Easton (n 7) 19

⁸¹ Öksüz (n 9) 17

negatif olmak üzere iki tip yükümlülük yüklemektedir⁸². Sözleşmede düzenlenen hakların gerçekten ve etkin biçimde korunmasını hedefleyen bu yükümlülüklerden pozitif olanlar, devletin aktif bir müdahalesini gerektirmekte, buna karşılık negatif olanlar ise devletin müdahalesini yasaklamakta, pasif bir tutum takınmasını gerektirmektedir⁸³. Bu bağlamda her ne kadar Sözleşme metninde açık bir atıf olmasa da Mahkeme kararları incelenerek devletlerin yükümlülükleri tespit edilebilir.

Bu noktada gerek Mahkeme'nin pozitif yükümlülüklerle ilişkin olarak verdiği ilk karar olması, gerekse eğitim hakkına dönük pozitif ve negatif yükümlülüklerin tespit edilmesi yönüyle *Belçika Dil Davası* oldukça önemlidir⁸⁴. Başvurucular çocuklarına ana dilde eğitim verilmediğinden, verilen eğitimin yetersizliğinden, devletin okullarda verilen eğitime ilişkin düzenleyici yasalarına aykırı biçimde faaliyet gösteren okullara finansal destekte bulunmadığından, bu okullardan mezun olanların mezuniyet durumlarının devlet tarafından tanınmadığından yakınmaktadırlar. Mahkeme, öncelikle Protokol'de yer alan eğitim hakkının negatif bir karakterle kaleme alındığını, buna karşılık devletin madde bağlamında pozitif yükümlülüklerinin de bulunduğunu tespit etmiştir. Sözleşme bir bütün olduğundan ve bir bütün olarak yorumlanması gerektiğinden hareketle 1. maddedeki devletlerin 'sağlama' ödevi karşısında, bu madde ile eğitim hakkına ilişkin maddenin birlikte yorumlanması suretiyle somut olayda pozitif yükümlülüklerle ulaşılmıştır⁸⁵.

Mahkeme'ye göre maddenin negatif karakteri ve hazırlık çalışmaları da göz önünde bulundurulduğunda, bu madde, devletlere herhangi bir eğitim kurumu kurma veya finansal olarak destekleme biçiminde yükümlülükler yüklememektedir⁸⁶. Buna karşılık madde ile düzenlenen eğitim hakkı, mevcut eğitim kurumlarına erişimi güvence altına almaktadır⁸⁷. Ayrıca bireyler, ilgili hakkın efektif biçimde sağlanabilmesi bağlamında, almış oldukları eğitimden menfaat elde edebilmelidirler⁸⁸. Bu bağlamda bir eğitimi tamamlamış olan kişinin mezuniyetinin devlet tarafından tanınması gerekmektedir. Ayrıca Mahkeme'ye göre Sözleşme ile güvence altına alınan eğitim hakkı, doğası gereği, devlet tarafından düzenlenmesi gereken bir haktır⁸⁹. Bu düzenleme ise bireylerin ve toplumun zamana ve mekâna göre değişen

⁸² Jean-François Akandji-Kombe, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Pozitif Yükümlülükler* (Özgür Heval Çınar ve Abdulcelil Kaya, Council of Europe 2007) 5

⁸³ Akandji-Kombe (n 82) 9-11

⁸⁴ Relating to Certain Aspects of the Laws on the Use of Languages in Education in Belgium v. Belgium App No 1474/62; 1677/62; 1691/62; 1769/63; 1994/63; 2126/64 (ECHR 23 July 1968)

⁸⁵ Relating to Certain Aspects of the Laws on the Use of Languages in Education in Belgium v. Belgium App (n 84) 3

⁸⁶ ibid 3, Leyla Şahin v Turkey (n 19) p135

⁸⁷ Relating to Certain Aspects of the Laws on the Use of Languages in Education in Belgium v. Belgium App (n 84) 4

⁸⁸ ibid 4

⁸⁹ ibid 5



ihtiyaçlarına göre çeşitlilik gösterebilmektedir. Ancak elbette yapılan düzenleme hakkın özüne zarar vermemelidir⁹⁰.

Mahkeme'nin bu yorumu ile öncelikle devletlerin belirli bir eğitim kurumu kurmak ya da desteklemek yükümlülüğü altında bulunmadığı tespit edilmektedir⁹¹. Bu durum devletlerin takdiri yetkisi dâhilinde verecekleri bir karardır⁹². Protokolün imzalandığı dönemde Avrupa Konseyi üyesi devletlerin tamamında zaten hâlihazırda eğitim kurumları bulunmaktadır. Dolayısıyla madde ile devletlerin eğitim kurumu açmakla görevlendirildiği düşünülemez⁹³. Buna karşılık devletin hiçbir pozitif yükümlülüğünün bulunmadığı da söylenemez. Devletler eğer bir eğitim kurumunu kendi takdirleri doğrultusunda kurmuşsa, bu 'belirli bir zamanda var olan eğitim kurumundan' vatandaşların eşit biçimde yararlanmalarını güvence altına alırlar⁹⁴. Yine kişiler bitirdiği eğitimden menfaat sağlayabilmelidirler⁹⁵. Buna karşılık Çelik'in de belirttiği üzere AİHM, eğitim hakkı üzerinden devletin pozitif yükümlülüklerine ulaşmakta çoğunlukla isteksiz kalmakta, hak 'belirli bir zamanda var olan eğitim kurumuna erişim' ile sınırlı kalmaktadır⁹⁶.

Sözleşme ile düzenlenen bu hak mutlak nitelikteki bir hak mıdır? Diğer bir ifade ile sınırlanması mümkün müdür? Bu tartışmanın sebebi madde metninde herhangi bir sınırlama sebebi gösterilmiyor oluşudur. Örneğin, Sözleşme'nin özel ve aile hayatına saygı başlıklı 8. maddesinde hakkın "*ancak müdahalenin yasayla öngörülmüş ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli bir tedbir olması durumunda*" sınırlanabileceğini ya da düşünce, vicdan ve din özgürlüğü başlıklı 9. maddesi hakkın "*sadece yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, genel sağlık veya ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için*" sınırlanabileceğini düzenlemiştir. Buna karşılık eğitim hakkına ilişkin herhangi bir kayıt söz konusu değildir.

Bir hakkın yalnızca kanunla düzenlenebileceği belirtilmekle birlikte ayrıca bir sınırlama sebebi düzenlenmemişse, bu halde *basit yasa kaydı* dolayısıyla yasa ko-

⁹⁰ İbid 5

⁹¹ Anayurt (n 79) 138

⁹² Guide on Article 2 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights, Right to Education, (Council of Europe 29 February 2024) s 5 https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_2_protocol_1_eng (E.T. 11.12.2024)

⁹³ Olgun Akbulut, 'Eğitim Hakkı' iç Sibel İnçeoğlu (edr) İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa (Council of Europe 2013) 533

⁹⁴ Çelik (n 17) 285, Ponomaryovi v Bulgaria App No 5335/05 (ECHR 21 June 2011) p 49; Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v Denmark App No 5095/71, 5920/72, 5926/72 (ECHR 7 December 1976) 52; Mürsel Eren v Türkiye, (n 20) p 41; İrfan Temel and Others v Türkiye, App No 36458/02 (ECHR 3 March 2009) p 39

⁹⁵ Akandji-Kombe (n 82) 57

⁹⁶ Çelik (n 17) 286

yucunun takdir marjının geniş olduğu düşünülmektedir⁹⁷. Buna karşılık, hakkın yasa ile sınırlanabileceği düzenlenmekle birlikte ayrıca sınırlama için bir takım özel sebeplerin öngörülmesi halinde, nitelikli yasa kaydının mevcut olduğundan bahisle yasa koyucu hakkı yalnızca bu sebepler doğrultusunda sınırlayabilmekte, takdir marjı daralmaktadır⁹⁸. Konumuz açısından AİHS’te düzenlenen eğitim hakkına ilişkin pozitif hüküm herhangi bir yasa kaydı dahi içermemekte, ancak bu husus hakkın sınırlanabileceği, ayrıca sınırlayan makamın da özel sebeplerle bağlı olmadığı biçiminde yorumlanmaktadır. Hatta doktrinde hakkın meşru amaçla ciddi biçimde sınırlanabileceğinin kabul edilmesi eleştirilmektedir⁹⁹. Ayrıca AİHM’e göre bir hakkın sınırlanması için gerekli olan yasanın, şekli anlamda bir yasa olması gerekmez¹⁰⁰. İçeriği itibarıyla kanun niteliği taşıyan, öngörülebilir düzenleyici işlemlerle de hakkın sınırlanması mümkündür.

O halde Mahkeme’ye göre anılan hak mutlak nitelikte ve sınırlanamaz bir hak değildir¹⁰¹. Neticede eğitim kurumlarına erişim hakkı doğası gereği devlet tarafından düzenlenmesi gereken bir nitelik arz ettiğinden, bu düzenlemelerle hakkın sınırlanması da mümkündür¹⁰². Örneğin okula başlama yaşının tespit edilmesi ya da disiplin cezalarının düzenlenmesine ilişkin normlar özü itibarıyla eğitim hakkını sınırlandırsa da bir ihlal olarak değerlendirilemeyecektir¹⁰³. Ancak Mahkeme’ye göre bu sınırlamalarla hakkın özü zedelenmemeli, müdahale öngörülebilir olmalı, meşru bir amaç taşımalıdır¹⁰⁴. Ayrıca sınırlama, kullanılan araç ile amaç arasında makul bir orantının bulunması halinde ihlal olarak değerlendirilmeyecektir¹⁰⁵. Tüm bunlarla birlikte ulusal düzenleme, Sözleşme ile güvence altına alınan diğer haklardan ayrımcılık yasağı ya da özel ve aile hayatına saygı hakkı gibi normların gereklerine de uygun düşmelidir¹⁰⁶.

Sözleşme’de ilgili hakkın sınırlanmasına ilişkin meşru sebepler sayılmadığından, Mahkeme’ye göre devletler ilgili hakka ilişkin olarak düzenleme ve sınırlamalar

⁹⁷ Sibel İnceoğlu, ‘Hak ve Özgürlüklerin Sınırlama ve Güvence Rejimi’ iç Sibel İnceoğlu (edr) İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa (Council of Europe 2013) 24

⁹⁸ İnceoğlu (n 97) 24

⁹⁹ Heidi R. Gilchrist, ‘Higher Education is a Human Right’ (2018) 17 [3] Washington University Law Review 645, 658

¹⁰⁰ İnceoğlu (n 97) 29

¹⁰¹ Mehmet Reşit Arslan ve Orhan Bingöl v Turkey (n 20) p 56

¹⁰² Her düzenleme sınırlama mıdır? bkz. Fazıl Sağlam, *Temel Hakların Sınırlanması ve Özü* (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları 1982) 18 vd

¹⁰³ İbrahim Ülker, ‘Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Türk Anayasa Hukukunda Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü’ (Yüksek Lisans Tezi, Konya Selçuk Üniversitesi 2010) 36

¹⁰⁴ Mehmet Reşit Arslan ve Orhan Bingöl v Turkey (n 20) p56, Guide on Article 2 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights, Right to Education, (Council of Europe 29 February 2024) 8 [https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_2_protocol_1_eng\(E.T.11.12.2024\)](https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_2_protocol_1_eng(E.T.11.12.2024))

¹⁰⁵ Mehmet Reşit Arslan ve Orhan Bingöl v Turkey (n 20) p 56

¹⁰⁶ Akbulut (n 93) 535



getirirken madde metninde sayılan pozitif sebeplerle bağlı değildirler¹⁰⁷. Yine Mahkeme'ye göre devletin eğitim alanındaki takdir marjı, sunulan eğitimin seviyesi ile doğru orantılıdır¹⁰⁸. Diğer bir ifade ile devletin takdir marjı temel eğitim düzeyinde daha sınırlı iken, yükseköğretim seviyesinde oldukça geniştir.

2. AİHM'in Ceza İnfaz Kurumlarında Bulunan Tutuklu ve Hükümlülerin Eğitim Hakkına İlişkin Yaklaşımı

Bu başlık altında AİHM'in bakışının tespiti için *Epistatu/Romanya* davası önem arz etmektedir¹⁰⁹. Lise son sınıf öğrencisi olan başvuru, cinayete teşebbüs suçundan mahkûm edilmiş, bu sebeple eğitimini tamamlamadığından bahisle eğitim hakkının ihlal edildiğini iddia etmiştir. Mahkeme'ye göre kişinin cezaevinde bulunduğu süre boyunca tam zamanlı eğitime erişime devam edememesi, eğitim hakkından yoksun bırakma biçiminde yorumlanamaz¹¹⁰. Ayrıca yine Mahkeme'ye göre Protokolde düzenlenen eğitim hakkı, cezaevi kurumuna başvuru için geçici nitelikte bir eğitim kurumu açma yükümlülüğü getirecek biçimde yorumlanamaz¹¹¹.

Görüldüğü üzere hukuka uygun biçimde cezaevinde bulunan kişilerin eğitim hakkı yalnızca bu sebepten ihlal edilmiş sayılamayacağı gibi, AİHM'e göre devletlerin bu kurumlarda eğitim hizmeti sağlamak biçiminde bir yükümlülüğü de bulunmamaktadır. Ayrıca başvuru henüz lise seviyesinde olduğu, dolayısıyla devletin takdir marjının yükseköğretim seviyesine göre daha dar olduğu da hesaba katılmalıdır. O halde cezaevinde bulunan kişilerin de sırf bu nedenle yükseköğretim kurumuna erişim hakkının ihlal edildiği ya da devletin bu hizmeti sağlamakla yükümlü olduğu evleviyetle kabul edilemez bir yorumdur.

Cezaevinde bulunan kişiler, eğitim hakkını elbette halen muhafaza etmeye devam etmektedirler. Bu bağlamda cezaevi içerisinde hâlihazırda mevcut bir eğitim kurumuna kişilerin erişiminin hukuka aykırı biçimde engellenmesi elbette eğitim hakkının ihlali sonucunu doğuracaktır¹¹². Ancak devletin bu kişiler için ayrıca eğitim kurumu kurma yükümlülüğü bulunmamaktadır.

Cezaevi içerisinde mevcut eğitim imkânlarından kişilerin yararlanmasına ilişkin olarak ise *Mehmet Reşit Arslan ve Orhan Bingöl/Türkiye* davası¹¹³ önem arz etmek-

¹⁰⁷ Leyla Şahin v Turkey (n 19) p 154, Catan and Others v Moldova and Russia App No 43370/04, 8252/05 and 18454/06 (ECHR 19 October 2012) p 140

¹⁰⁸ Ponomaryovi v Bulgaria (n 94) p 56

¹⁰⁹ Epistatu V. Romania App No29343/10 (ECHR 24 December 2013)

¹¹⁰ Epistatu V. Romania (n 109) p 62

¹¹¹ ibid p 63

¹¹² Guide on Article 2 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights, Right to Education, (Council of Europe 29 February 2024) 10 https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_2_protocol_1_eng (E.T. 11.12.2024)

¹¹³ Mehmet Reşit Arslan and Orhan Bingöl v Turkey (n 20)

tedir. Başvurucular terör suçundan ömür boyu hapis cezasına mahkûm olmuştur ve cezaevinde bulunmaktadır. Başvurucular yükseköğrenime devam etmeleri ve genel kültürlerini geliştirmeleri için elzem olduğunu düşündükleri bilgisayar ve internet erişimlerinin imkânsızlığından bahisle eğitim haklarının ihlal edildiğini iddia etmektedirler. Başvuruculardan bir tanesi uzaktan eğitim veren Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesine kabul edilmiş, diğeri ise herhangi bir kuruma kabul edilmemiştir. Bu bağlamda ilki eğitime devam etmek isterken, ikincisi bilgisayar ve internet yoluyla üniversite sınavına hazırlanmayı amaçlamaktadır.

Türk makamları ise sınırlamayı gerekçelendirirken davacıların terör suçlarından mahkûm olduklarını, bilgisayar ve internete erişim halinde terör faaliyetlerini devam ettirebileceklerini, ayrıca başvuranlardan bir tanesinin herhangi bir yükseköğrenim kurumuna dahi kayıtlı olmadığını ve pek çok disiplin cezası bulunduğunu belirtmişlerdir.

Mahkeme öncelikle başvurucuların özgürlük ve güvenlik hakkına ilişkin Sözleşme'nin 5. maddesi dışındaki diğer hakları muhafaza etmeye devam ettiğini tekrar etmiştir¹¹⁴. Devamında iç hukuku inceleyen Mahkeme, Türk hukukuna göre belirli şartlar altında bilgisayar ve internete erişimin kısıtlanabileceğini, bu bağlamda sınırlamanın kanunla yapıldığını tespit etmiştir¹¹⁵. Ayrıca Mahkeme, yasal düzenlemenin somut olayda kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi biçimde meşru amaçlara dayandığını değerlendirmiştir.

Neticede Mahkeme somut olayda her ne kadar anılan cihazlara erişimin taraf devletlerin takdir yetkisinde olsa da, resmi makamların başvurucuların taleplerini reddederken yeterli gerekçe sundukları konusunda ikna olmamış, başvuranların menfaati ile kamu yararı arasında adil dengenin gözetilmediği kanısına varmış, başvuruların eğitim hakkının ihlal edildiğine kanaat getirmiştir¹¹⁶.

Görüldüğü üzere somut olayda devletin kişilere karşı henüz mevcut olmayan bir eğitim hizmeti götürmek yükümlülüğü bulunmamaktadır. Ayrıca bu bağlamda gerek Sözleşmede meşru sebeplerin sayılmaması, gerekse yükseköğrenim seviyesi dolayısıyla bu hususta devletin takdir marjı geniştir. Dahası önemli ölçüde maddi kaynakları gerektiren eğitim hizmetinin planlanması ve sunulması, zamana ve mekâna göre talep ve ihtiyaçlardaki çeşitlilik devletlerin takdir marjını genişleten diğer hususlardır. Buna karşılık eğer devlet vatandaşlarına bu yönde bir takım hizmetler sunmuşsa, bireylerin bu hizmetlerden faydalanabilmesi gerekir. Bireylerin bu hizmetten faydalanmasının sınırlandığı durumlarda ise, sınırlama kanunilik, meşru amaç ve orantılılık gibi gereklerle uygun biçimde yerine getirilmelidir¹¹⁷.

¹¹⁴ ibid p 55

¹¹⁵ ibid p 44

¹¹⁶ ibid p 53-56

¹¹⁷ Leyla Şahin v Turkey (n 19) p 75

B. Ulusal Mevzuatta Tutuklu ve Hükümlülerin Eğitim Hakkı

1982 Anayasası'nın eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi başlıklı 42. maddesi¹¹⁸ eğitim hakkını düzenlemektedir. Maddenin ilk cümlesi tıpkı diğer uluslararası nitelikteki düzenlemelerde olduğu gibi ayırım gözetilmeksizin herkesin eğitim hakkına sahip olduğunu güvence altına almaktadır. Devamında bu hakkın kapsamının kanunla düzenleneceği, eğitimin amaç ve esası, ilköğretimin vatandaşlar için aynı zamanda ödev olduğu ve devlet tarafından ücretsiz biçimde bu hizmetin sunulması gerektiği göze çarpmaktadır. Madde metninden hareketle devletin mevcut eğitim kurumlarına vatandaşların eşit biçimde erişebilmesi için gerekli önlemleri almakla yükümlü olduğu değerlendirilebilir¹¹⁹. Ancak elbette eğitim hakkıyla ilişkilendirilebilecek anayasal düzeydeki tek düzenleme 42. madde değildir. “Başlangıç” bölümündeki “maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme” ibaresi, 5. maddedeki “insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak” ibaresi, eğitime erişimle ilişkilendirilebilecek kanun önünde eşitliğe ilişkin 10. madde ve devamında 17, 24, 27, 62 ve bilhassa yükseköğretime ilişkin 130, 131 ve 132. maddeler sıralanabilir.

Anayasa altı düzenlemeler incelendiğinde de eğitim ve öğretim hakkını düzenleyen pek çok hüküm mevcuttur. Ancak konumuz ceza infaz kurumlarında bulunan tutuklu ve hükümlülerin eğitim hakkı olduğundan, bu başlık altında bu konuya ilişkin düzenlemelerin ve uygulamanın aktarılmasıyla yetinilecektir.

Ceza infaz kurumunda bulunan kişilerin eğitim hakkına ilişkin en temel yasal düzenleme 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunu'dur. Kanun'un 3. maddesine göre infazın temel amacı “*genel ve özel önlemeyi sağlamak, bu maksatla hükümlünün yeniden suç işlemesini engelleyici etkenleri güçlendirmek, toplumu suça karşı korumak, hükümlünün; yeniden sosyalleşmesini teşvik etmek, üretken ve kanunlara, nizamla ve toplumsal kurallara saygılı, sorumluluk taşıyan bir yaşam biçimine uyumunu kolaylaştırmaktır*”. Bu amacı gerçekleştirecek

¹¹⁸ “Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir. Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz. Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz. İlköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır. Özel ilk ve orta dereceli okulların bağlı olduğu esaslar, Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak, kanunla düzenlenir. Devlet, maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılaacak tedbirleri alır. Eğitim ve öğretim kurumlarında sadece eğitim, öğretim, araştırma ve inceleme ile ilgili faaliyetler yürütülür. Bu faaliyetler her ne suretle olursa olsun engellenemez. Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilmez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası anlaşma hükümleri saklıdır.”

¹¹⁹ Gökhan Savaş, “Türk Eğitim Sistemini Kuran ve Düzenleyen Temel Yasalar” iç Necmi Gökyer ve Necati Cemaloğlu (edr), *Eğitim Hukuku* (Pegem Akademi Yayıncılık 2021) 312.

olan ise, ceza infaz kurumu içerisinde ve dışarıda gerçekleştirilecek pek çok iyileştirme ve rehabilitasyon faaliyetleridir ve elbette, eğitim de bunlardan bir tanesidir.

Kanun'un 60. maddesi ceza infaz kurumlarında bulunan kişilerin kültür ve sanat etkinliklerine katılma hakkını, 61. maddesi kütüphaneden yararlanma hakkını ve 62. maddesi süreli ve süresiz yayınlardan yararlanma hakkını hem düzenlemekte hem de güvence altına almaktadır. Kanun'un 67. maddesi ise hükümlünün radyo, televizyon yayınları ile internet olanaklarından yararlanma hakkını düzenlemektedir. İlgili maddenin 3. fıkrasına göre, *"kapalı ve açık ceza infaz kurumları ile çocuk eğitimevlerinde ancak, eğitim ve iyileştirme programları çerçevesinde kurum yönetimince belirlenen yerlerde görsel ve işitsel eğitim araç ve gereçlerinin kullanımına izin verilebilir. Eğitim ve iyileştirme programları gerekli kıldığı takdirde denetim altında internetten yararlanılabilir. Hükümlü, odasında bilgisayar bulunduramaz. Ancak, Adalet Bakanlığının uygun görmesi hâlinde eğitim ve kültürel amaçlı olarak bilgisayarın ceza infaz kurumuna alınmasına izin verilebilir."* Aynı maddenin 4. fıkrasına göre ise *"Bu haklar, tehlikeli hâlde bulunan veya örgüt mensubu hükümlüler bakımından kısıtlanabilir."*

5275 Sayılı Kanunun 75. ve 76. maddeleri ise açıkça ceza infaz kurumunda bulunan kişilerin eğitim hakkını düzenlemekte ve güvence altına almaktadır. Kanunun 76. maddesinde 14.11.2024 tarih 7532 Sayılı Kanunun 18. maddesi ile değişik yapılmış ve önceki halinde 2 fıkradan oluşan madde¹²⁰ 6 fıkraya çıkarılarak ceza infaz kurumlarında eğitim öğretim ve sınavlara ilişkin detaylı düzenleme getirilmiştir.

75. madde ile bilhassa hükümlünün kişiliğini geliştirebilmesi ve ceza infazdan beklenen amaçların hayata geçirilmesi doğrultusunda çeşitli programların uygulanacağı tespit edilmiştir¹²¹. Ayrıca ilgili eğitim programlarının temel eğitim ve orta eğitimle birlikte konumuz açısından önem arz ettiği üzere yükseköğretimi de kapsayacağı vurgulanmıştır. 76. madde¹²² ise açık ceza infaz kurumlarında ve

¹²⁰ Madde 76- (1) Açık ceza infaz kurumları ile çocuk eğitimevlerinde bulunan hükümlülerin örgün ve yaygın, kapalı ceza infaz kurumunda bulunan hükümlülerin yaygın öğretimden yararlanmaları sağlanır.

(2) Bu maddenin uygulanmasına ve sınavlara ilişkin usul ve esaslar yönetmelikle belirlenir."

¹²¹ "Madde 75- (1) Ceza infaz kurumlarında bulunduğu süre içinde hükümlüye, kişiliğini geliştirecek, eğitimini güçlendirecek, yeni beceriler elde etmesini, suç işleme eğilimini yok etmeyi sağlayacak ve salıverilme sonrasına hazırlayacak programlar uygulanır. (2) Hükümlünün yaş, ceza süresi ve yeteneklerine öncelik verilerek ekonomik ve kültür durumuna uygun biçimde düzenlenen eğitim programları; temel eğitim, orta ve yükseköğretim, meslek eğitimi, din eğitimi, beden eğitimi, kütüphane ve psiko-sosyal hizmet konularını kapsar."

¹²² "Madde 76- (Değişik: 14/11/2024-7532/18 md.) (1) Açık ceza infaz kurumları ile çocuk eğitimevlerinde bulunan hükümlülerin tüm öğretim türlerinden; diğer ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlülerin ise kurum içinde verilebilen yaygın, dışarıdan ve açık öğretim programlarından yararlanmaları sağlanır.

(2) Kapalı ceza infaz kurumunda bulunan hükümlüler, kurum içinde açılan örgün öğretim programlarına kurum disiplini, düzen ve güvenliğini tehlikeye düşürmeyecek şekilde, kurumsal kapasite ve imkânların uygunluğu ölçüsünde devam edebilir. Yaş, eğitim düzeyi, engellilik durumu, sosyal ve ekonomik durum ile benzeri ölçütlere göre ihtiyacı olan hükümlülere öncelik verilir.



çocuk eğitimevlerinde bulunan hükümlülerin tüm öğretim türlerinden, diğer ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlülerin ise kurum içinde verilen yaygın eğitim ile dışarıdan ve açık öğretim programlarından yararlanabileceğini düzenlemiştir. Açık ceza infaz kurumları ve çocuk eğitimevlerinde bulunan kişiler tüm eğitim türlerinden¹²³ faydalanabilecekken, kapalı ceza infaz kurumlarında bulunan kişilerin m. 76/2 gereğince örgün öğretim programlarından yararlanması mümkün değildir. Örgün öğretimden yararlanma noktasında Kanun tarafından kapalı ceza infaz kurumlarında bulunan kişiler açısından öngörülen bu sınırlamada yadırganacak bir yön bulunmamaktadır. Nitekim örgün eğitim derse ve uygulamaya devam gerektiren bir eğitim türüdür ve kapalı ceza infaz kurumunda bulunan ve örgün bir yükseköğretim programına kayıtlı bir kişinin, derse ve uygulamaya devam etmesi, içinde bulunduğu infaz sisteminin doğasına aykırıdır.

Görüldüğü üzere bu noktada Kanun, hükümlünün içinde bulunduğu infaz kurumunun niteliğine göre alabileceği eğitim hizmeti noktasında bir ayrıma gitmiştir. Ayrıca ikinci fıkra ile hükümlülerin infaz kurumu içerisinde açılan yaygın eğitim

(3) Kayıtlı olduğu eğitim kurumlarının ilgili mevzuatına göre gerekli şartları taşıyan ve kapalı ceza infaz kurumunda bulunan hükümlülerin sınavları, kişi ve kurum güvenliği ile kurum disiplin ve düzeninin bozulmasını önleyici tedbirler alınarak aşağıda belirtilen usule göre ceza infaz kurumu içinde yapılır:

a) Kayıtlı oldukları ortaöğretim, ön lisans, lisans ve benzeri öğretim programları kapsamındaki sınavlar ile mesleki yeterlilik gibi yazılı veya sözlü sınavlar, ilgili kurum ile koordinasyon sağlanarak öncelikle çevrim içi, bunun mümkün olmaması hâlinde ise ilgili eğitim kurumu görevlisinin gözetiminde yüz yüze yapılır.

b) Hükümlüler, merkezî sınavlar ile açık öğretim kurumları sınavlarına, sınav merkezi olarak belirlenen ceza infaz kurumlarında katılır.

(4) Kurum ve kuruluşlar ile üniversiteler, sınavlara ilişkin olarak üçüncü fıkrafta belirtilen konularda gerekli düzenlemeleri yapmak ve tedbirleri almakla yükümlüdür.

(5) Açık ceza infaz kurumları ile çocuk eğitimevlerinde bulunan hükümlülerin öğretimden yararlanması veya sınavlara katılması, hükümlünün; başarısız olması, devamsızlık göstermesi, eğitim ve sınav alanlarında bu Kanunda yazılı disiplin cezasını gerektiren eylemlerden birini gerçekleştirilmesi veya öğretim programının ceza infaz kurumunun işleyişine yer ve zaman itibarıyla uygun olmaması hâlleri dışında engellenemez.

(6) Bu maddenin uygulanmasına ve sınavlara ilişkin usul ve esaslar Milli Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurulunun görüşü alınarak Adalet Bakanlığınca çıkarılan yönetmelikle belirlenir.”

¹²³ 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu 18. maddesine göre “*Türk milli eğitim sistemi, örgün eğitim ve yaygın eğitim olmak üzere, iki anabölümden kurulur. Örgün eğitim, okul öncesi eğitimi, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarını kapsar. Yaygın eğitim, örgün eğitim yanında veya dışında düzenlenen eğitim faaliyetlerinin tümünü kapsar*”. Yine 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu’nun 3. maddesinde örgün eğitim, açık eğitim, dışarıdan eğitim ve yaygın eğitim olarak tanımlanmaktadır. Metne göre “*Örgün Eğitim: Öğrencilerin, eğitim - öğretim süresince ders ve uygulamalara devam etme zorunluluğunda oldukları bir eğitim - öğretim türüdür. Açık Eğitim: Öğrencilere radyo, televizyon ve eğitim araçları vasıtasıyla yapılan bir eğitim - öğretim türüdür. Dışarıdan Eğitim (Ekstern Eğitim): Yükseköğretimin belirli dallarında, devam zorunluluğu olmaksızın sadece yarıyıl içi ve sonu sınavlarına katılma zorunluluğu bulunan bir eğitim - öğretim türüdür. Bu eğitimi izleyen öğrenciler ortak zorunlu dersler ile gerekli görülen bazı dersleri, ilgili yükseköğretim kurumlarının mesai saatleri dışındaki uygun saatlerde düzenlenecek derslerde alırlar. Yaygın Eğitim: Toplumun her kesimine ve değişik alanlarda bilgi ve beceri kazandırma amacı güden bir eğitim - öğretim türüdür.*”

programlarından da mutlak-sınırsız biçimde yararlanamayacağı, bu noktada kurum disiplini, düzeni ve güvenliği ile kapasite ve imkânların göz önünde bulundurulması gerektiği tespit edilmiştir.

2324 sayılı Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmelik ise 88. maddesi ile eğitim öğretim faaliyetlerinin amacını ve sunulacak programları hüküm altına almaktadır. Yönetmeliğin 89. maddesi ise tıpkı 5275 sayılı Kanun'un 14.11.2024 tarihli değişiklik öncesi 76. maddesinde olduğu gibi “*Açık kurumlar ile çocuk eğitimevlerinde bulunan hükümlülerin örgün ve yaygın, kapalı kurumlarda bulunan hükümlülerin yaygın öğretimden yararlanmaları sağlanır.*” düzenlemesini içermektedir. Yönetmelik de Kanun gibi açık ve kapalı ceza infaz kurumunda bulunan kişiler arasında eğitim hakkının kullanılması yönünden mevcut ayrımı korumaktadır.

Yukarıda izah edilen anayasal ve yasal nitelikteki düzenleme ve yönetmelik haricinde bizatihi konumuzla ilişkili Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü tarafından çıkartılan iki genelge de oldukça önemlidir. Bunlardan ilki 01.01.2006 tarihli ve 51 no'lu Çocuk Hükümlü ve Tutukluların Eğitim Öğretim Faaliyetleri konulu genelgedir. Diğeri ise esasen çalışmamızla daha da ilgili olan 27.07.2007 tarihli ve 46/1 no'lu Genç ve Yetişkin Hükümlü ve Tutukluların Eğitim ve İyileştirilme İşlemleri ve Diğer Hükümler konulu genelgedir.

46/1 no'lu genelgenin ikinci bölümü eğitimin ilke ve hedeflerine ayrılmıştır. Bu noktada Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin “Ceza İnfaz Kurumlarında Eğitim” konulu tavsiye kararlarında tespit edilen ilkeler Genelgede sıralanmıştır. Özellikle “*Mümkün olan her durumda hükümlülerin ceza infaz kurumları dışında eğitime katılmasına izin verilmelidir*” ilkesinin Genelgeye dâhil edilmesi dikkat çekmektedir. Aynı Genelge'nin dördüncü bölümü ise ceza infaz kurumlarındaki eğitim ve öğretim çalışmalarına ayrılmıştır.

Öncelikle bu kurumlarda bulunan ve okuma/yazma bilmeyen kişilerle bunu belgeleyemeyen kişiler için kurum içerisinde yetişkin I. ve II. kademe kurslar açılacaktır. I. kademe kurs, kurumda tek bir okuma yazma bilmeyen dahi olsa açılabilirken, II. kademe kurs için en az 5 kursiyerin katılımı gerekmektedir. Ayrıca genelge ile açık ilköğretim okulu ve açık öğretim lisesinden ve açık öğretim fakültesinden faydalanmanın şartları da düzenlenmektedir. Ancak genelgenin en dikkat çeken bölümü yükseköğretim çalışmaları başlıklı ‘F’ bölümüdür. Bölümün ilk paragrafına göre;

“*Herhangi bir yükseköğretim kurumuna devam ederken tutuklanan veya hüküm giyen öğrencilerin ya da ceza infaz kurumundayken üniversite sınavını kazanan hükümlü ve tutukluların kapalı ceza infaz kurumlarından, okullarının kabul etmesi durumunda, dış güvenlik görevlisi muhafazasında, açık ceza infaz kurumlarından iç güvenlik görevlisi nezaretinde ara, yıl sonu, bütünleme ve mazeret sınavlarına katılmaları sağlanacaktır.*”

Görüldüğü üzere Genelge ile kapalı ceza infaz kurumunda bulunan tutuklu ve hükümlülere, okullarının da kabul etmesi şartıyla örgün eğitim kapsamındaki sınavlara katılma hakkı sağlanmaktadır. Oysa Anayasamızdan ya da kanunlardan kaynaklanan böyle bir yükümlülük söz konusu değildir. Aksine 5275 sayılı Kanun'un 76. maddesi, değişiklik öncesinde kapalı ceza infaz kurumunda bulunan kişilerin sadece yaygın eğitimden yararlanabileceğini düzenlemekteyken yeni halinde ise örgün eğitimin ancak "*kurum içinde*" açılan programlarla sağlanabileceğini düzenlenmiştir. Bu noktada Genelge ile bu yönde bir yükümlülük yüklenilmesi yerinde değildir. Örgün eğitimin derse ve uygulamaya devam gerektiren bir eğitim tarzı olması nedeniyle sadece sınavlara katılma yönünde tanınan bu hak işlevsel olmaktan uzak olduğu gibi, derslere ve uygulamalara devam şartını yerine getiremeyen tutuklu ve hükümlülerin eğitim haklarının engellendiği yönünde birçok davaya da sebebiyet vermektedir¹²⁴.

Yürütme organı, bir kanuna dayanmak ve kanuna aykırı olmamak kaydıyla temel hak ve hürriyetler alanında düzenleme yapabilir. Kanunun öngördüğü sınırlamanın uygulanması, teknik detaylarının ve sınırlarının belirlenmesi için düzenleyici işlemler çıkarılabilir. Ancak kanunda öngörülmeyen bir sınırlamada bulunamaz. Temel hak ve hürriyetler alanında sınırlama ve düzenleme birbirinden farklı anlamlar içeren kavramlardır. Sağlam'a göre "*bir hakkı daha güçlü duruma getiren, ona daha etkin bir içerik kazandıran ya da anayasal sınırlarını somutlaştırmaktan ibaret kalan düzenlemeler sınırlama değildir*"¹²⁵. Anayasa Mahkemesi de bir kararında, temel haklardan "*yararlanma olanaklarına yer verilmesi*" hususunu düzenleme, temel hakların "*yararlanma olanaklarının daraltılması*" hususunu ise sınırlama olarak tanımlamaktadır¹²⁶.

¹²⁴ Bu noktada ileride detayına değineceğimiz, Gökhan Erol kararı (AYM, Gökhan Erol Başvurusu 2020/4987, 12 Ocak 2023.) yanında, idari yargı önündeki iptal davaları da örnek gösterilebilir. Görev yaptığım yükseköğretim kurumu dolayısıyla vakıf olduğum bir bilgi olarak aktarabilirim ki, kanun ve yönerge arasındaki uyumsuzluk çok sayıda talep ve dava konusu olmuştur. Nitekim sadece Hukuk Fakültesinde kapalı ceza infaz kurumunda bulunan yirmiye yakın tutuklu ve hükümlü öğrenci, her sınav döneminde, genelge hükümlerini dayanak göstererek sınavlara girme yönünde talepte bulunmuştur. Fakültenin ilgili idari birimlerinin, Fakültede örgün eğitim uygulandığı, Üniversitenin Önlisans ve Lisans Eğitim Öğretim Yönergesi gereğince öğrencilerin % 30 oranında derse devam etmeleri gerektiği ve bu durumun sınavlara girebilmenin ön şartı olduğu yönündeki kararları muhataplarına bildirilmiştir. Bunun üzerine talepte bulunan öğrencilerden sekizi eğitim haklarının engellendiği gerekçesiyle idari yargı yoluna başvurmuşlardır. Benzer durum diğer yükseköğretim kurumlarında da yaşanmış olmalı ki, Yüksek Öğretim Kurumu Başkanlığı Eğitim-Öğretim Dairesi Başkanlığı, yükseköğretim kurumlarına hitaben yazdığı 17.11.2023 tarihli (E: 75850160-104.01.01.01-75250) "Tutuklu ve Hükümlülerin Öğrenimleri" konulu yazıda, örgün öğretim programlarının derse ve uygulamaya devam etme zorunluluğunu hatırlatarak kapalı ceza infaz kurumlarında bulunan tutuklu ve hükümlülerin yarıyıl, yılsonu ve mazeret sınavlarına giremeyeceklerini belirtmiştir. Bu durum kapalı ceza infaz kurumlarında bulunan tutuklu ve hükümlülerin sınavlara girme yönündeki taleplerini azaltsa da konuyu çözer mahiyette değildir.

¹²⁵ Sağlam, (n 102) 23

¹²⁶ AYM, E: 1997/62, K: 1998/52. KT. 16.09.1998

Yürütme fonksiyonu, niteliği gereği kanuna dayanan(secundum legem) ve kanuna aykırı olmayan(intra legem) bir yetkidir¹²⁷. Temel hak ve hürriyetlerin “düzenlenmesi” konusunda, düzenleyici işlemlerin kanuna dayanma zorunluluğunun bulunmadığı¹²⁸ kabul edilse de kanuna aykırı(contra legem) olamama özelliği devam etmektedir.

5275 sayılı Kanun’un 76. maddesinin, örgün ve yaygın eğitim olmak üzere iki seçenek arasından kapalı ceza infaz kurumunda bulunanlar için kurum içinde verilebilen yaygın eğitimi tercih etmesi, yasa koyucunun iradesinin örgün eğitimi dışladığı anlamına gelir. Nitekim ilgili maddenin yukarıda değindiğimiz, değişiklik öncesi halinde kapalı ceza infaz kurumunda bulunan tutuklu ve hükümlüler için yaygın öğretimden faydalanma konusunda kurum içi ya da kurum dışı ayrımı yapılmadığı halde, yeni halinde yaygın eğitimin sadece kurum içinde verilebilir hale indirgenmesi de örgün eğitimin dışlandığına işaret etmektedir. Yaygın eğitimin dahi kurum dışında verilmesine cevaz vermeyen yasa koyucunun, örgün eğitime haydi haydi cevaz vermediği söylenebilir.

Yasa koyucunun takdiri, açıkça kapalı ceza infaz kurumunda bulunan kişilerin örgün eğitimden yararlanamayacakları yönünde iken, 46/1 no’lu genelgenin örgün eğitim programlarına kayıtlı bulunan tutuklu ve hükümlülere sınavlara katılma yönünde imkân sunması kanuna aykırılık oluşturmaktadır. Aksi durumun kabulü, yasa koyucunun iradesinin düzenleyici işlemlerle aşılması anlamına gelecektir¹²⁹.

Tutuklu ve hükümlülerin eğitim hakkına ilişkin olarak yukarıda aktarıldığı üzere ülkemizde ceza politikalarının hayata geçirilmesi amacıyla infaz kurumları içerisinde ve dışarıda çeşitli rehabilitasyon ve iyileştirme faaliyetlerini şu şekilde sıralayabiliriz. Bunlar okuma yazmaya ilişkin I. ve II. kademe eğitim öğretim kursları¹³⁰, mesleki eğitim kursları, açık ilköğretim, açık lise ve açık öğretim fakülteleri, kütüphane çalışmaları biçimindedir¹³¹. Ayrıca tutuklu ve hükümlüler merkezi sınavlara da katılma hakkına sahiptirler, bu sınavlar sınav merkezi olan ceza infaz kurumunda gerçekleştirilirler¹³². Ceza infaz kurumu içerisinde gerçekleştirilen kurs-

¹²⁷ Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri* (Ekin Yayınları 2017) 291-294

¹²⁸ Gözler’e göre, Anayasa ve kanunla öngörülmemiş olsa bile hak ve hürriyetler düzenleyici işlemlerle tanımlanabilir; güçlendirilebilir; kullanılması garanti altına alınabilir. Gözler, *İnsan Hakları Hukuku* (Ekin Yayınları 2020) 118

¹²⁹ Örneğin; Anayasanın 41.maddesi “Aile Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır” hükmünü içermektedir ve eşlerin cinsiyeti hakkında bir sınırlama getirmemektedir. Türk Medeni Kanunu ise 134 vd. maddelerinde evlenecekler olarak erkek ve kadından bahsetmektedir. Kanun açıkça hemcinsler arası evlilik yasaktır şeklinde bir düzenleme içermese de bu durum, yasa koyucunun hemcinsler arasındaki evlenmeleri dışladığı anlamına gelir. İçişleri Bakanlığınca çıkarılacak bir yönetmelikle ya da Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğüne çıkarılacak bir genelge ile hemcinsler arasında evlilik işlemlerine cevaz verilmesi düşünülemez.

¹³⁰ Başak Ekinci ve Mustafa Eren, *Mahpus Hakları El Kitabı* (TCPS Kitaplığı 2015) 74

¹³¹ Şantay Baykut (n 65) 167

¹³² ibid 169

lar kurum kadrosundaki eğitimciler, bu mevcut değilse, halk eğitim müdürlüğünce görevlendirilecek eğitimciler vasıtasıyla sürdürülür¹³³.

1. Anayasa Mahkemesi’nin Yaklaşımı

Öncelikle Anayasa Mahkemesine göre de tıpkı doktrin ve AİHM kararlarında ifade edildiği gibi eğitim öğretim hakkı yükseköğretimi de kapsamaktadır¹³⁴. Ayrıca yine Mahkeme’ye göre AİHM kararları ile paralel şekilde “*Anayasa’nın 42. maddesinde yer alan eğitim ve öğrenim hakkı, kamu otoritelerine bireyin eğitim ve öğrenim almasını engellemeye negatif ödevini yüklemekle birlikte Anayasa’da öngörülen ilköğretim dışında devletin tüm bireylere eğitim ve öğrenim sağlaması şeklinde pozitif bir ödev yüklememektedir. Devletin özellikle lisansüstü eğitim almak isteyen herkese bunu sağlama şeklinde pozitif bir ödevi bulunmamaktadır.*”¹³⁵

Ayrıca Anayasa Mahkemesine göre her ne kadar eğitim ve öğretim toplum için oldukça önemli olsa da, devlet tarafından düzenlenmesi gereken yapısı dolayısıyla mutlak ve sınırlanamaz bir hak olarak düşünülemez¹³⁶. Bu noktada AİHM’in *Leyla Şahin/Türkiye* kararına da atıf yapan Mahkeme, yapılacak kısıtlamanın kanunilik, meşru amaç, ölçülülük kriterlerine uyması gerektiğini, buna karşılık devletin ‘meşru amaçlar’ listesiyle bağlı olmadığından bahisle takdir alanının geniş olduğunu tespit etmiştir¹³⁷.

İnfaz kurumunda bulunan kişilerin yapmış olduğu başvurular neticesinde verilen AYM kararlarından Mahkemenin tutumuna ilişkin ne gibi bilgiler ortaya çıkabilir? Öncelikle Mahkemeye göre örgün eğitim kapsamında eğitim veren bir eğitim kurumu için devletin internet sağlamak gibi bir pozitif yükümlülüğü bulunmamaktadır. Bu noktada *Mehmet Al* başvurusu oldukça önemlidir. Başvurucu hükümeti ortadan kaldırmaya teşebbüs etme suçundan kapalı ceza infaz kurumunda tutuklu bulunmaktadır. Bununla birlikte kendisi, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde öğrencidir, fakülte ise COVID-19 salgını gerekçesi ile uzaktan eğitim metodu ile öğretime geçmiştir.

İnfaz Kurumu ise örgün eğitime devam eden tutuklu ve hükümlülerin, uzaktan öğretim metoduna geçilmesiyle internete erişim taleplerinde yaşanan artış karşısında bu konuda bir karar almıştır. Kararda “*Tevkifevleri Genel Müdürlüğü’nün ekte sunulmuş olan 07/10/2020 tarih ve E-26220590-204.10-618/118732 sayılı yazısında da belirttiği gibi Eğitim türlerinin formal ve informal eğitim şeklinde olduğu; formal eğitimin örgün ve yaygın eğitimden müteşekkil olduğu, salgın hastalık döneminde tedbiren geçici olarak kullanılan uzaktan eğitimin bir eğitim türü değil, eğitim*

¹³³ Ekinci ve Eren (n 130)

¹³⁴ AYM, Yüksel Baran Başvurusu 2012/782, 26 Haziran 2014, p 35

¹³⁵ AYM, Yüksel Baran Başvurusu (n 134) p 36

¹³⁶ ibid p 37

¹³⁷ ibid p 39

metodu olduğu, bu surette örgün eğitimin uzaktan eğitim metoduyla işlenmesinin, örgün eğitime yaygın eğitim vasfı kazandırdığı yanlıgisına düşülmemesi gerektiği,Kapalı ceza infaz kurumunda bulunan hükümlü ve tutukluların mevzuatımız uyarınca örgün ve uzaktan eğitime (İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi hariç) devam etmesinin mümkün olmadığı, ayrıca ceza infaz kurumumuzun fiziki yapısı, yeterli alt yapıya sahip internet bağlantılı bilgisayarların bulunmaması, sayıları sürekli artan örgün eğitim öğrencisinin farklı üniversitelerde eğitim aldığı ve dolayısı ile Akademik takvimlerin çakışması durumunda hem alt yapı sorunları hem de Covid-19 küresel pandemi riskleri nedeniyle farklı odalardaki hükümlü ve tutukluların bir araya getirilemeyeceğinden kaynaklı ciddi aksaklıkların meydana geleceği¹³⁸ belirtilmiştir. Kurum tarafından uzaktan eğitime erişime ilişkin taleplerin anılan gerekçelerle uygun görülmediği değerlendirilmiştir. Bunun üzerine başvuru eğitim hakkının ihlal edildiğini iddia ederek bireysel başvuruda bulunmuştur.

Anayasa Mahkemesine göre eğitim ve iyileştirme faaliyetleri kapsamındaki internete erişim hakkı, Anayasa ya da AİHS tarafından değil, 5275 sayılı Kanun tarafından tanınmış ve bu bağlamda idarenin takdir yetkisi içinde sağlanacağını vurgulamıştır¹³⁹. Ayrıca Mahkeme'ye göre anılan hak, ceza infaz kurumunda bulunmanın kaçınılmaz sonucu ve olanakları çerçevesinde değerlendirilmelidir¹⁴⁰. Mahkeme'ye göre internete erişimin dayanağının Anayasa ya da Sözleşme değil, kanun olması, bu noktada idarenin takdir yetkisini oldukça genişletmektedir¹⁴¹. Ayrıca yine Mahkeme'ye göre 5275 sayılı Kanun, kapalı ceza infaz kurumunda bulunan kişilerin örgün eğitime erişebilmeleri noktasında devlete hiçbir yükümlülük yüklememektedir¹⁴².

Somut olayda ise başvuru, geçici olarak uzaktan eğitim metoduna geçen Fakülte'nin ders ve sınavlarına internet vasıtasıyla katılamadığından yakınmaktadır. Mahkeme'ye göre ise kapalı ceza infaz kurumunda bulunan tutuklu ve hükümlülerin örgün eğitime devam etmeleri noktasında devletin pozitif bir yükümlüğü bulunmamaktadır. Salgın nedeniyle geçici olarak uzaktan öğretime geçilmesi ise bu durumu değiştirmeyecektir¹⁴³. Mahkeme'ye göre **ceza infaz kurumunda bulunan kişilerin örgün eğitime katılma hakları, kurumda bulunmanın doğal sonucu olarak kısıtlanmaktadır**¹⁴⁴. Ayrıca mevcut pandemi şartlarında kurum içerisinde artan talepler karşısında gerekli organizasyonel ayarlamaların yapılması ve fiziki imkânların sağlanması da bir başka güçlüktür. Bu bağlamda Mahkeme'ye göre başvuru hakkının ihlal edildiğinden söz edilemez.

¹³⁸ AYM, Mehmet Aİ Başvurusu 2021/6664, 6 Kasım 2021.

¹³⁹ AYM, Mehmet Aİ Başvurusu (n 138) p 40

¹⁴⁰ ibid p 40

¹⁴¹ ibid p 41

¹⁴² ibid p 43

¹⁴³ ibid p 47

¹⁴⁴ ibid p 48



Benzer bir diğer karar ise *Müslim Macit* başvurusudur. Başvurucu pandemi sebebiyle uzaktan eğitim metoduna geçen kayıtlı bulunduğu fakültenin ders ve sınavlarına internet kullanımı vasıtasıyla erişemediğinden bahisle eğitim hakkının ihlal edildiğinden yakınmaktadır. Süreç içerisinde başvurunun talepleri infaz kurumu tarafından reddedilmiş, itiraz üzerine infaz hakimliği ise “*“kapalı ceza infaz kurumlarında bulunanların örgün eğitimden yararlanma imkanının bulunmadığı, pandemi dönemi derslerin online yapılmasının örgün eğitime yaygın eğitim vasfı kazandırmayacağı”* sonucuna varmıştır. Mahkeme’ye göre ise başvuru bir fakültede örgün eğitim öğrencisidir, bu bağlamda salgın sebebiyle geçici olarak derslerin uzaktan eğitim metodu ile işlenmesi bağlamında başvurunun internete erişememesi suretiyle ders ve sınavlara katılamaması ise, eğitim hakkına bir müdahale olarak değerlendirilemez¹⁴⁵.

Buna karşılık Anayasa Mahkemesine göre açık ceza infaz kurumunda bulunan kişilerin uzaktan eğitime internet vasıtasıyla katılmaları önünde bir engel bulunmamaktadır. Somut olayda başvuru kapalı ceza infaz kurumunda hükümlü iken, yapılan yasal bir değişiklik neticesinde açık ceza infaz kurumuna ayrılmıştır¹⁴⁶. Başvurucunun uzaktan eğitim metodu ile eğitime devam eden örgün eğitim kurumuna erişim talebi ise, onun hukuken halen kapalı ceza infaz kurumu statüsünde olduğundan bahisle reddedilmiştir. 29.9.2020 tarihinde Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü de tüm ceza infaz kurumlarına bir yazı göndererek, “*açık ceza infaz kurumuna gönderilen hükümlülerin öğrenim hakları bakımından açık ceza infaz kurumu hükümlüleriyle aynı statüde olduğunun hatırd tutulması... Somut bir gerekçe gösterilmeden, kapalı ceza infaz kurumu hükümlüsü statüsünde olduğundan bahisle matbu ret kararı verilmemesi, somut bir gerekçe olmadan örgün eğitime devama ilişkin olumsuz değerlendirilen kararların yeniden ele alınması”* hususunu belirtmiştir. Anayasa Mahkemesi de somut olayda başvurunun eğitim hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.

Anayasa Mahkemesinin konumuz açısından önem arz eden bir diğer kararı ise *Mehmet Reşit Arslan ve Diğerleri* başvurusuna ilişkindir¹⁴⁷. Başvurucular terör suçlarından hükümlü bulundukları Kırıkkale F tipi Yüksek Güvenlikli Ceza İnfaz Kurumunda bulunmaktayken yükseköğretime devam edebilmeleri için gerekli olan bilgisayar ve internet kullanımından mahrum kaldıklarından yakınmakta ve eğitim haklarının ihlal edildiğini iddia etmektedirler. Somut olayda ceza infaz kurumu 2012-2013 eğitim öğretim yılı için, terör suçundan hüküm giyenlerle ilgili olarak bir önceki yıla göre daha kısa süre(haftada 15 saat) internet ve bilgisayara erişim hakkı tanımıştır.

¹⁴⁵ AYM, Müslim Macit Başvurusu 2021/28608, 5 Ekim 2023.

¹⁴⁶ AYM, Ali İşeri Başvurusu 2021/4607, 20 Aralık 2023.

¹⁴⁷ AYM, Mehmet Reşit Arslan ve Diğerleri Başvurusu 2013/583, 10 Aralık 2014.

Anayasa Mahkemesine göre ise elbette mahkûmlar ve tutuklular, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı dışında diğer bütün haklara sahip olmaya devam etmektedir. Buna karşılık Mahkeme'ye göre *"cezaevinde tutulmanın kaçınılmaz sonucu olarak suçun önlenmesi ve disiplinin sağlanması gibi cezaevinde güvenliğin sağlanmasına yönelik kabul edilebilir makul gerekliliklerin olması durumunda bu haklar sınırlandırılabilir"*¹⁴⁸. Elbette sınırlama daha önceden de izah edildiği üzere Anayasa'nın 13. maddesinde belirtilen şartlara uygun biçimde gerçekleştirilmektedir. Ayrıca AİHM kararlarına paralel biçimde devletin takdir marjı *"eğitim kurumunun seviyesi yükseldikçe artmakta, buna karşılık bu eğitimin birey ve toplum bakımından önemine bağlı olarak azalmaktadır"*¹⁴⁹. Devamında Mahkeme, diğer kararlarına benzer biçimde Anayasada düzenlenen eğitim hakkının ilköğretim dışında devletin tüm bireylere eğitim hizmeti sağlamak biçiminde bir pozitif yükümlülük yüklenmediğini de vurgulamıştır.

Somut olayda ise çıkar amaçlı suç örgütüne üye olmak suçundan yeni bir mahkûmun uzaktan eğitime başlaması üzerine güvenlik gerekçesiyle terör suçlarından hükümlü olanların kullanım saati sınırlandırılmıştır. Böylelikle olayda meşru bir amacın bulunduğu görülmektedir. Ayrıca yapılan müdahalenin pozitif altyapısı bulunmakta, müdahale ölçülü ve makul olarak değerlendirilmektedir¹⁵⁰. Bu bağlamda ilgili başvuruda eğitim hakkının ihlal edilmediğine karar verilmiştir.

Görüldüğü üzere Anayasa Mahkemesi, örgün eğitim kapsamındaki eğitim kurumlarının uzaktan öğretim metoduna geçişi bağlamında, devletin kapalı ceza infaz kurumlarında bulunan tutuklu ve hükümlülere karşı eğitime erişim açısından herhangi bir pozitif yükümlülüğünün bulunmadığını değerlendirmektedir. Buna karşılık açık ceza infaz kurumlarında bulunan tutuklu ve hükümlülerin örgün eğitimden faydalanma hakları mevcut olduğundan, ceza infaz kurumu içerisinde internet ve bilgisayara erişimleri vasıtasıyla uzaktan eğitim biçiminde verilen ders ve sınavlara katılımlarının sağlanması da gerekmektedir.

Konumuz açısından önem arz eden bir diğer karar ise *Yüksel Baran* başvurusuna ilişkindir¹⁵¹. Somut olayda başvuru hakkında yasa dışı örgüte üye olmak suçundan yürütülen bir soruşturmada adli kontrol kararı verilmiştir. Başvurucu ise bu koruma tedbiri dolayısıyla Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde kayıtlı bulunduğu üniversiteye devam edememekten yakınmaktadır.

Mahkeme'ye göre ise somut olayda 'yurt dışına çıkış yasağı' tedbiri dışında başvuru hakkına yapılan bir müdahale söz konusu değildir. Bu tedbir eğitim öğretimi hakkına bir müdahaleden ziyade özünde seyahat özgürlüğünü sınırlayan

¹⁴⁸ AYM, Mehmet Reşit Arslan ve Diğerleri Başvurusu (n 147) p 65

¹⁴⁹ ibid p 67

¹⁵⁰ ibid p 79 vd.

¹⁵¹ AYM, Yüksel Baran Başvurusu (n 134)



bir müdahaledir¹⁵². Buna karşılık eğitim öğretim hakkına ilişkin olarak Mahkeme tarafından verilmiş doğrudan bir sınırlama ya da müdahale söz konusu değildir¹⁵³. Somut olayda eğitim ve öğretim hakkının dolaylı olarak etkilendiği görülmektedir. Bu açıdan başvurusunun eğitim hakkının ihlal edilmediğine karar verilmiştir.

Konumuz açısından kararın önemi şudur, tutukluluk alternatifi bir koruma tedbiri olan adli kontrol sebebiyle yurtdışında örgün eğitime devam edemeyen başvuru hakkında Mahkeme, yapılan müdahalenin özelde seyahat hürriyetine karşılık gerçekleştirildiğini, eğitim hakkının ise dolaylı olarak etkilendiğini tespit etmektedir. O halde aynı bakış açısından hareketle tutuklama koruma tedbiri dolayısıyla yurtiçinde örgün eğitime devam edemeyen kişilerin de eğitim hakkına müdahale edildiği söylenemez. Bu ancak dolaylı bir sonuç, hakkın doğasından kaynaklanan bir durumdur.

Nitekim hakkın sınırlılığı ve sınırlanması da birbirinden farklı hususlardır. Hakkın sınırlılığında hakkın sınırlanmasında olduğu gibi dışarıdan yapılan bir müdahale mevcut olmadığı gibi, sınırlılığın pozitif hükümlerde sayılan sebeplere dayanması da gerekmez¹⁵⁴. Sınırlılık bizzat o hakkın kendiliğinden kaynaklanmaktadır¹⁵⁵. Bu sınırlılık teorileri ise nesnel(objektif) sınırlar ve içkin sınırlar olarak izah edilmektedir¹⁵⁶. Anılan teoriler esasen basit yasa kaydının bulunmadığı hakların sınırlanamaz olduğu görüşüne bir tepki olarak doğmuştur¹⁵⁷. Buna göre her hak, pozitif hükümlerde sayılan bir sınırlama sebebi ya da kaydı bulunmasa dahi, özünde bir takım sınırlara sahiptir. İçkin sınırlar teorisine göre her hak, kendi varlığı içerisinde(kendi muhtevasında) bir takım sınırlara tabidir¹⁵⁸. Diğer bir deyişle bu sınırlar eşyanın tabiatından kaynaklanan sınırlardır¹⁵⁹. Nesnel(objektif) sınırlar teorisine göre ise her hakkın güvence altına aldığı bir norm alanı ve bu alanın sınırları mevcuttur¹⁶⁰. Dolayısıyla hak, bu sınırlar içerisinde bir koruma sağlamakta, bu sınırlar dışarısında hakkın sağladığı bir güvence söz konusu olmamaktadır.

Bu çerçevede ceza infaz kurumunda bulunan kişilerin örgün eğitimden yararlanamaması bir sınırlama mıdır, yoksa sınırlılık mıdır? Bu sorunun cevabına ulaşmak için AİHM'in yukarıda izah edilen *Epistatu/Romanya* davası ile AYM'nin yukarıda izah edilen *Mehmet Al* başvurusu ve *Yüksel Baran* başvurusu yardımcı olabilir. Ha-

¹⁵² ibid p 33

¹⁵³ ibid p 33

¹⁵⁴ Kemal Gözler, İnsan Hakları Hukuku (Ekin Yayınları 2017) 212

¹⁵⁵ Gözler (n 154) 212

¹⁵⁶ ibid 212

¹⁵⁷ Sağlam (n 102) 32; ayrıca bkznz. Arda Atakan, 'Friedrich Müller'in "Temel Hakların Nesnel Sınırlılığı" Teorisi Üzerine Bir İnceleme' (2010) 16 [3-4] Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruhad/issue/317/1504> (E.T. 6.12.2024)

¹⁵⁸ Sağlam (n 102) 33

¹⁵⁹ Gözler (n 154) 213

¹⁶⁰ Sağlam (n 102) 130

tırlanacağı üzere AİHM, cinayete teşebbüs suçundan ceza infaz kurumunda bulunan kişinin bu süre boyunca tam zamanlı eğitime devam edememesinin eğitim hakkından yoksun bırakmak biçiminde bir müdahale olmadığını değerlendirmiştir. Yine AYM Mehmet Al başvurusunda “ceza infaz kurumunda bulunan kişilerin örgün eğitime katılma hakları, kurumda bulunmanın doğal sonucu olarak kısıtlanmaktadır” tespitinde bulunmuştur. Benzer şekilde Yüksel Baran başvurusunda ise yurt dışına çıkış yasağı koruma tedbiri dolayısıyla kişinin yurtdışında eğitime devam edememesini, eğitim hakkına bir müdahale değil, seyahat hürriyetine bir müdahale olarak değerlendirmiştir. Benzer yoruma bir diğer koruma tedbiri olan tutuklama için de ulaşılabilir. Esasen bu husus bize göre Mahkeme kararlarında da belirtildiği üzere hakkın doğasından kaynaklanan, hakkın muhtevassından ileri gelen, hakka yapılan bir sınırlama olmayıp hakkın dolaylı olarak etkilendiği bir sınırlılıktır. Kişi, aynı anda iki yerde bulunamayacağından ceza infaz kurumunda bulunmasının doğal bir sonucu olarak örgün eğitime katılamamaktadır.

Son olarak AYM’nin yaklaşımını anlamamız açısından *Gökhan Erol* kararı önemlidir¹⁶¹. Fetö/PDY Terör Örgütüne üye olmak suçundan kapalı cezaevinde tutuklu bulunan başvuru, kayıtlı olduğu Fakültenin sınavına götürülme talebi reddedildiğinden bahisle eğitim hakkının ihlal edildiğinden yakınmaktadır. Somut olayda başvuru, kurum dışına sınav gerekçesiyle çıkma talebi, Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından *ceza infaz kurumunun düzeni ile toplum güvenliğinin tehlikeye düşebileceği, terör örgütü veya diğer suç örgütü üyelerinin örgütsel amaçlı faaliyet ve haberleşmelerine imkân sağlanabileceği, yol, kalınacak ceza infaz kurumu ya da sınav merkezi veya okulda güvenlik açısından sakınca bulunabileceği* gerekçesi ile reddedilmiştir¹⁶².

Mahkeme’ye göre “*Ders ve uygulamaların yüz yüze gerçekleştirildiği ve kural olarak devam zorunluluğu bulunan örgün eğitimden yararlanma konusunda ceza infaz kurumunda bulunmanın kaçınılmaz sonuçları ve kurumların olanakları çerçevesinde devlet, sınırlı yükümlülükler üstlenmiştir*”¹⁶³. Bu yükümlülüğün kaynağı ise 5275 sayılı Kanun değil, daha önceden belirtilen, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü tarafından çıkartılan 46/1 no’lu genelgedir. Buna karşılık anılan genelge uyarınca kişilere tanınan hakkın 5275 sayılı Kanun uyarınca izne bağlandığı, ayrıca belirli suç tipleri için çıkışların Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından kısıtlanabileceği ifade edilmiştir. Devletin bu alandaki geniş takdir yetkisi de düşünüldüğünde, meşru amaca dayanan ve pozitif hükümlerle öngörülebilir nitelikte olan, ayrımcı bir nedene dayanmayan anılan sınırlamanın eğitim hakkını ihlal etmediği sonucuna varılmıştır¹⁶⁴.

¹⁶¹ AYM, Gökhan Erol Başvurusu 2020/4987, 12 Ocak 2023.

¹⁶² AYM, Gökhan Erol Başvurusu (n 161) p 5

¹⁶³ ibid p 24

¹⁶⁴ ibid p 26-27



Görüldüğü üzere Anayasa Mahkemesi, kapalı ceza infaz kurumunda bulunan tutuklu ve hükümlülerin örgün eğitim kapsamında ceza infaz kurumu dışına çıkarılması noktasında devletin geniş bir takdir yetkisinin olduğu fikrinden hareket etmektedir. Bunun gerekçesi ise, tanınan imkânın Sözleşme, Anayasa ya da yasa değil, bir genelden kaynaklanıyor olmasıdır. Ayrıca eğitim hakkına ilişkin Sözleşme’de ‘meşru sebepler’ listesinin bulunmayışı da, devletin takdir marjını genişleten bir diğer husustur. Son olarak eğitim seviyesinin artması ve dolayısıyla yükseköğretim, devletin takdir marjının daha da geniş olduğu bir alandır. Tüm bunlara karşılık, bir sınırlama yapılacaksa, yine de meşru amaç, kanunilik, öngörülebilirlik, ölçülülük gibi gereklere uygun olarak gerçekleştirilmelidir.

SONUÇ

Modern ceza infaz sistemi içerisinde mahkûmların rehabilite edilmesi, yeniden topluma kazandırılması, kendileri ve toplum için üretken, faydalı bireyler haline gelmeleri, sosyal hayata aktif biçimde katılmalarını sağlayacak beceriler elde etmeleri ve cezanın özel önleme amacı dâhilinde yeniden suç işlemekten uzak tutulmaları hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi için eğitim ve öğretim yeri doldurulamaz gerekliliklerdendir.

Eğitim hakkından tüm insanların eşit biçimde, ayrımcılığa uğramaksızın faydalanmaları çerçevesinde ceza infaz kurumlarında bulunan tutuklu ve hükümlülerin de, **içinde oldukları koşullara uygun biçimde**, bu haktan faydalanmaları gerekmektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi, her ne kadar doktrinde eleştirilse de¹⁶⁵, eğitim hakkına ilişkin AİHS hükümleri, gerek AİHM gerekse AYM kararlarında, devletin yeni eğitim kurumları açmak konusunda yükümlülük içermediği, yalnızca mevcut kurumların ayrımcılık gözetilmeksizin vatandaşların kullanımına açılması biçiminde anlaşılmaktadır. Ülkemizde eğitim modelleri incelendiğinde onun iki temel yapı üzerinden yürütüldüğü görülmektedir: bunlar örgün ve yaygın eğitimidir¹⁶⁶. Konumuz açısından cezaevi eğitimi olarak da adlandırılan, tutuklu ve hükümlülerin cezadan beklenen amaçlar doğrultusunda rehabilite edilmesi amacına yönelik infaz kurumu içerisinde gerçekleştirilen, I. ve II. kademe eğitim programları, meslek eğitim programları, kütüphane ve kitaplık faaliyetleri gibi planlı eğitim faaliyetleri bulunmaktadır¹⁶⁷.

¹⁶⁵ Serkan Cengiz, ‘Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Yaşam Hakkı’, (2011) 93 TBB Dergisi 333

¹⁶⁶ Örgün eğitim okul öncesi, ilköğretim, orta öğretim ve yüksek öğretim kurumlarını, yaygın eğitim ise örgün eğitimin yanında ya da dışında gerçekleştirilen eğitim öğretim faaliyetlerini kapsamaktadır. Muhammet Cevat Yıldırım, ‘Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat Yapısı ve Milli Eğitim Sistemi’ iç Ahmet Bozak ve Muhammet Cevat Yıldırım (edr) *Eğitim Hukuku ve Uygulamaları* (Anı Yayıncılık 2024) 24; Gülcen (n 68) 39

¹⁶⁷ Hazel Karafazlı ve Cem Tuna, ‘Türkiye’de Cezaevlerinde Uygulanan Eğitim Politikaları’ (2020) 1 [2] Eğitim Yönetimi ve Politikaları Dergisi 42, 44-46 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/eypd/issue/60141/741555> (E.T. 10.12.2024)

Ancak eğitimin önemine rağmen bu hakkın sınırsız ve mutlak bir hak olduğu söylenemez. Konumuz açısından AİHS’te düzenlenen eğitim hakkına ilişkin pozitif hüküm herhangi bir yasa kaydı dahi içermemekte, bu husus hakkın sınırlanabileceği, ayrıca sınırlayan makamın da özel sebeplerle bağlı olmadığı biçiminde yorumlanmaktadır. Böylelikle devletler eğitim öğretim politikalarını ve uygulamalarını tespit etmek ve bu tespitlere uygun biçimde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğini denetlemek noktasında geniş bir takdir alanına sahiptirler¹⁶⁸. Ancak bu düzenlemeler *Strasbourg demokrasisinin* temel değerlerinden olan çoğulculuk, hoşgörü, açık fikirlilik gibi değerlere aykırı olmamalıdır¹⁶⁹.

Ülkemiz uygulamasında ise ceza infaz kurumlarında bulunan tutuklu ve hükümlüler için kendilerini geliştirebilmeleri amacıyla eğitim öğretime ilişkin pek çok imkân sunulmaktadır. Bu imkânlar Sözleşme ya da Anayasa tarafından sayılan birtakım gereklilikler olmasa da Türk Makamları bu hizmetlerin sunulması bağlamında kendisini yükümlendirmektedir. AİHM ise taraf devletlerin Sözleşmedeki asgari gereklilikleri sağlaması gerektiğini beklese de, bir devletin haklara dönük olarak Sözleşme’den daha kapsamlı güvenceler tesis etmesi durumunda, bunlara uygun hareket etmesini beklemektedir¹⁷⁰. Hal böyle olunca Türk makamlarının Sözleşmenin ötesinde kendini yükümlendirmesi, AİHM tarafından ileride sorumluluğumuza yol açabilecek gereklilikler olarak karşımıza çıkabilecektir.

Bu noktada 5275 sayılı İnfaz Kanunu 76. madde ile 46/1 no.lu genelgenin “Eğitim-Öğretim Çalışmaları” başlıklı dördüncü bölümün, “yükseköğretim çalışmaları” başlıklı ‘F’ bölümü düzenlemesinin uyumlaştırılması gerekir. Nitekim İnfaz Kanununda, kapalı ceza infaz kurumlarında bulunan kişilerin yalnızca kurum içinde verilebilen yaygın öğretimden yararlanmalarının sağlanacağı düzenlenmişken, Genelgenin mezkûr bölümünde ise öğretim türü ayrımı yapmaksızın yükseköğretim kurumlarının sınavlarına katılımlarının sağlanacağı düzenlenmiştir. Genelgenin bu düzenlemesi nedeniyle kapalı ceza infaz kurumunda bulunan pek çok yükseköğretim öğrencisi, örgün eğitimin gereği olan derse ve uygulamaya devam yükümlülüğünü yerine getirmediği halde sınavlara katılımlarının sağlanması yönünde başvurular yapmakta ve reddi halinde durum dava konusu olmaktadır. Bu nedenle Genelgenin ilgili bölümü Kanun hükmü doğrultusunda örgün öğretimi ayrı tutacak şekilde değiştirilmelidir.

Tutukluluk ya da mahkûmiyet dolayısıyla kapalı ceza infaz kurumunda bulunan kişilerin seyahat hürriyetlerinin kısıtlanmasının doğal bir sonucu olarak örgün eğitime devam etmeleri mümkün değildir. Bu durum bir sınırlama olmayıp, örgün eğitimin doğasından kaynaklanan bir sınırlılıktır. Zaten yasa koyucu da bu durumun farkında

¹⁶⁸ Anayurt (n 79) 139

¹⁶⁹ ibid 139-140

¹⁷⁰ Janneke Gerards, *General Principle of the European Convention on Human Rights*(Cambridge University Press 2019)



olduğundan kapalı ceza infaz kurumunda bulunanlar için infaz kurumu içerisindeki yaygın eğitim faaliyetleriyle açık öğretim faaliyetlerini bir imkân olarak tanımış, açık ceza infaz kurumunda bulunanlar için tanıdığı her türlü öğretim faaliyetine katılma hakkını bu kişilere vermemiştir. Yasa koyucunun iradesi açık ve kapalı ile açık ceza infaz kurumunda bulunan kişilere meşru bir biçimde farklı düzenlemeler getirirken, idari bir kurumun Kanun ve Yönetmeliğe aykırı biçimde genelge ile ilgili kişilere bu yönde bir imkân tanınması yerinde olmadığı gibi hukuki de değildir. Bu noktada genelge ile kanundan daha geniş biçiminde bir hak/imkân tanınması değil, kanuna aykırı biçimde hak/imkan tanınması söz konusudur.

Dolayısıyla bir Genelge ile Sözleşme, Anayasa ya da yasalarda mevcut olmayan bir imkânın getirilmesi suretiyle söz gelimi, terör suçundan mahkûm edilmiş ve yüksek güvenlikli ceza infaz kurumunda tutulan bir hükümlünün örgün eğitime ilişkin sınavlara devam etmesi hayatın olağan akışına terstir. Bu kişilerin infaz kurumu dışarısında gerek örgüt faaliyetlerine devam edebilme ihtimali, gerekse eğitim kurumları içerisinde yaratabileceği tehlike izahtan varestedir. Bir diğer sorun, örgün eğitim programına devam edemeyen kişilere yalnızca sınava katılma hakkının tanınmasının örgün eğitimin ruhuna aykırı olmasıdır. Bu durum örgün eğitimden beklenen faydanın da elde edilememesine yol açacaktır.

Elbette bu noktada üniversitelerin, infaz kurumlarının ya da Cumhuriyet Başsavcılığının geniş bir takdir yetkisine sahip olduğu ileri sürülebilir. Ancak AİHM tarafından bu makamların yapmış olduğu her türlü sınırlamanın hakka yapılan meşru bir müdahale olarak değerlendirilmesi *için*, diğer bir ifade ile ihlal oluşturmaması için, müdahalenin meşru amaç, ölçülülük, kanunilik, öngörülebilirlik, yeterli araştırma ve gerekçe gibi gerekliliklere uygun olması gerekmektedir. Bu gerekliliklerin somut olaylarda her bir talep için karşılanabilmesi, ilgili makamların maddi ve fiziki imkânlarını aşabilecek niteliktedir. Örneğin hâlihazırda yüzlerce öğrenciyle eğitim öğretim faaliyetlerini yerine getirmeye çalışan fakültelerin, sahip oldukları kaynaklar belli iken, genelge doğrultusunda yığılan talepler ve açılan davalarla sürekli meşgul edilmesi, kendisinden ifa etmesi beklenen görevleri aksatmasına sebep olabilir.

İnsan haklarının evrensel olması, o haklardan tüm insanların aynı ölçüde faydalanmasını gerektirmez, örneğin oy hakkı evrensel nitelikteki bir hak olmasına karşın yalnızca yetişkin vatandaşlar bu haktan faydalanmaktadır¹⁷¹. Ayrıca bu husus ayrımcılık olarak da değerlendirilemez. Ayrımcılık AİHM tarafından objektif ve makul bir gerekçe bulunmaksızın taraflara yapılan farklı muamele olarak tanımlanmaktadır¹⁷². Kişilere yapılan farklı muamelelerin meşru bir amaca dayanması ve orantılı olması, eylemin ayrımcılık olarak nitelendirilmesini engellemektedir¹⁷³. Hal böyle olunca, kapalı ceza infaz kurumunda bulunan bir şahsın örgün eğitime

¹⁷¹ John Vorhaus, 'Prisoner's Right to Education: A Philosophical Survey' (2014) 12 [2] London Review of Education 169

¹⁷² Ponomaryovi v Bulgaria (n 94) p 51

¹⁷³ ibid p 51

erişim noktasında, toplumdaki diğer vatandaşlarla farklı muamelelere tabi tutulması objektif ve makul bir gerektir ve ayrımcılık olarak da değerlendirilemeyecektir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel S, 'Uluslararası Hukukta ve Türkiye'de Eğitim Hakkı' (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi 2016)

Akandji-Kombe J, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Pozitif Yükümlülükler* (Özgür Heval Çınar ve Abdulcelil Kaya, Council of Europe 2007)

Akın A, *İnfaz Hukuku* (Seçkin Yayıncılık 2016)

Altunya H N, *Anayasa Hukuku Açısından Türkiye'de Eğitim ve Öğrenim Hakkı* (Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları 2019)

Anayurt Ö, *Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Kişisel Başvuru Yolu*, (Seçkin Yayıncılık 2004)

Atakan A, 'Friedrich Müller'in "Temel Hakların Nesnel Sınırlılığı" Teorisi Üzerine Bir İnceleme' (2010) 16 [3-4] Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

Aydoğan A, 'Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Eğitim Hakkı' (Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi 2018)

Aytaç T(edr), *Eğitim Hukuku* (Pegem Akademi Yayıncılık 2020)

Binbir Ü & Arastaman G, 'Eğitim Hakkı: Bir Sistemik Derleme Çalışması' (2021) 11 [18] Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi 5075

Bozak A & Yıldırım M C(edr) *Eğitim Hukuku ve Uygulamaları* (Anı Yayıncılık 2024)

Cengiz S, 'Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Yaşam Hakkı', (2011) 93 TBB Dergisi

Centel N, 'Cezanın Amacı ve Belirlenmesi' *Turhan Tufan Yüce'ye Armağan*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları 2001) 337

Çalışkan A Z, 'Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Eğitim ve Öğrenim Hakkı' (2007) 11 [3-4] Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 295

Çallı Y, 'Türk Anayasa Hukukunda Eğitim Hakkı' (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi 2009)

Çelik A, 'Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Eğitim Hakkı' (2015) 6 [20] Adalet Akademisi Dergisi 279

Değerli A, 'Avrupa Birliğinde Eğitim Hakkı' (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi 2016)



Demirtaş Z, ‘Uluslararası Antlaşmalar Çerçevesinde Engellilerin Eğitim Hakkı’ (2019) 2 Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademisi Dergisi 39

Easton S, ‘Not Just Another Brick in the Wall? Protecting Prisoners Right to Education’ (2022) 69 International Journal of Law, Crime and Justice 1

Ekinci B & Eren M, *Mahpus Hakları El Kitabı* (TCPS Kitaplığı 2015)

Emmert S, ‘Education in terms of Human Rights’ (2011) 12 Procedia Social and Behavioral Sciences 348

Erdoğan O, İnfaz Hukuku (Adalet Yayınevi 2022) 1043

General Comment No. 13: The Right to Education(Art. 13 of the Covenant)

Gerards J, *General Principle of the European Convention on Human Rights*(Cambridge University Press 2019)

Gilchrist H R, ‘Higher Education is a Human Right’ (2018) 17 [3] Washington University Law Review 645

Gözler K, İnsan Hakları Hukuku (Ekin Yayınları 2017) 212

Türk Anayasa Hukuku Dersleri (Ekin Yayınları 2017)

Guide on Article 2 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights, Right to Education, (Council of Europe 29 February 2024)

Gülcan M G, *Eğitim Hukuku* (Pegem Yayıncılık 2019)

İnceoğlu S(edr) İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa (Council of Europe 2013)

Karafazlı H & Tuna C, ‘Türkiye’de Cezaevlerinde Uygulanan Eğitim Politikaları’ (2020) 1 [2] Eğitim Yönetimi ve Politikaları Dergisi 42

Koçyiğit S, ‘Uluslararası Belgeler ve Türk Hukukunda Eğitim Hakkı’ (Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi 2014)

Necmi N & Cemaloğlu N, *Eğitim Hukuku* (Pegem Akademi Yayıncılık 2021)

Öksüz Y, ‘Temel Bir İnsan Hakkı Olarak Eğitim Hakkı’ (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi 2023)

Özbek V Ö, İnfaz Hukuku (Seçkin Yayıncılık 2023)

Özen M, *Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında İnfaz Hukuku*, (Adalet Yayınevi 2024)

Sağlam F, *Temel Hakların Sınırlanması ve Özü* (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları 1982)

- Saldırım M, 'Uluslararası Hukuk Açısından Türkiye'deki Tutuklu ve Hükümlülerin Eğitim Hakkı' (2004)
- Savaş G, 'Türk Eğitim Sistemini Kuran ve Düzenleyen Temel Yasalar'ıç Necmi Gökyer ve Necati Cemaloğlu (edr), *Eğitim Hukuku* (Pegem Akademi Yayıncılık 2021)
- Selamet K, 'Türkiye Hapishanelerinde Öğrenci Olmak ve Öğrenim Hakkı' (2015) Türkiye Hapishane Çalışmaları Merkezi
- Sungurtekin Özkan M, 'İnsan Hakkı Olarak Eğitim Hakkı ve Ülkemizde Kız Çocuklarının Durumu' (2019) İzmir Barosu Dergisi 119
- Şahin C & Özgenç İ, *İnfaz Hukuku* (Seçkin Yayıncılık 2023)
- Şantay Baykut S, 'İnsan Haklarının Korunması Açısından Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları' (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi 2019)
- Tomasevski K, 'Human Right Obligations: Making Education Available, Accessible, Acceptable and Adaptable' (2011) 3 Education Primers 13
- Topçu N K & Can N, 'Örgüt Suçlarından Mahkûm Olan Öğrencilerin Yükseköğretim Kurumundan Çıkarılmasının Cezaların İnfazının Amacı ve Eğitim Hakkı Bağlamında Değerlendirilmesi' (2022) 19 Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 283
- Urgan G, *Positive Obligations of States for The Protection of Prisoners Rights Under the Case Law Of the European Court of Human Rights* (Eğitim Yayınevi 2020)
- Ülker İ, 'Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Türk Anayasa Hukukunda Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü' (Yüksek Lisans Tezi, Konya Selçuk Üniversitesi 2010)
- Ünal A & Sarpkaya R, *Eğitim Hakkı* (Anı Yayıncılık 2021) 21
- Ünal A, *Eğitim Hukuku: Herkese Nitelikli Eğitim* (Anı Yayıncılık 2020)
- Vorhaus J, 'Prisoners' Right to Education: A Philosophical Survey' (2014) 12 [2] London Review of Education
- Williams K & Rainey B, 'Language, Education and the European Convention on Human Rights in the Twenty-First Century' (2002) 22 [4] Legal Studies
- Zendeli E, 'The Right to Education as a Fundamental Human Right' (2017) 7 [4] Contemporary Educational Researches Journal 158

